

Oratórias

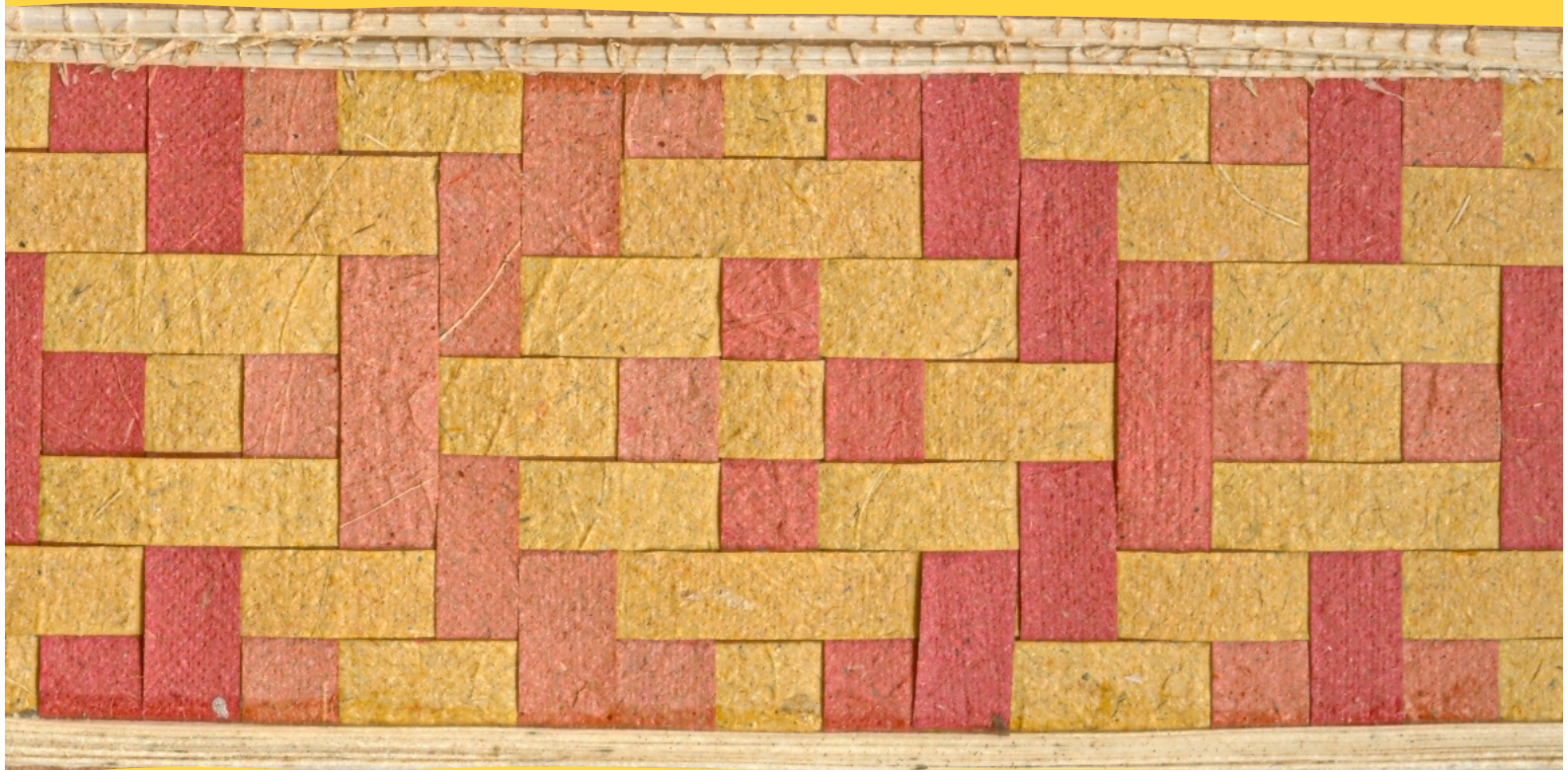
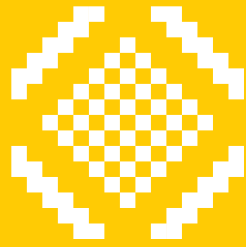
Nhande reko Arandu Marã'e'ỹ

Guarani

Rio de Janeiro

15 de dezembro 2013

Agostinho da Silva

Agostinho: Jexaka oguero va ju ma, ramo ma, jaguapy pa porã'i ju ma. Ha'e vy ma, mokõ'i'i ambojoapy'i tavi koo nhande karai kuery ijayvua'i, kova'e rupi ae ma roguata, guirami pende ratapy re, kova'e rã'i peikotevẽ are ae ma, guirami rovãe'i va'e rovãe'i rokua py nhanderetarã kuery ou'i va'e ou'i, nhandanima'i va'e nhandeayvu mokõ'i'i mboapy'i aguã'i ae py jaju. Kunha karai kuery, yvyra'i ja'i kuery, xee kuee aipoa'ea rami ha'e rami avy'a vaipa ete apy xeri'y kue'iry guirami aju va'e'ỹ. Guirami aju'i are avy'a vaipa, vy jepe, koo aipoa'ea rami, opy'i gui, ha'e ma nhandeayvu mbaraete'i va'e ramo ndaxeayvu mbaraetetei. Ha'e rami vy ndaxeayvu reta reguai. Ambojoapy'i ta apy ke'y Brakui py gua ijayvua'i mokõ'i'i mboapy'i rive, oendu aguã kunhataigue, kunumigue, tajy va'e kuery, imemby va'e kuery, xee koo historia re ma ndaxeayvu mo'ãi, porque koo, ãgy pembojekuaa va'e reko'i re rive mokõ'i'i xeayvu ta. Mba'e re pa? Ha'e rami aguã py ovãe'i okuapy raka'e nhanderetarã kuery opa'i aguã. Agỹ minha aipo ro'e, roguereko opy'i, oreramymino kuery nombojerovia vei ma. Mba'e re? Ha'e gui Nhanderu py, mborai'i omonhendu nhandevy, nhanderajy kuery reko re, nhandera'y kuery reko re, nhanderamymino kuery reko re rive, xee aguapy vy py, mborai'i Nhanderu he'i va'e mba'e'i va'ekue namonhendu vei rã ha'e va'e re rive ju ajapyxaka ainy vy.

Kova'e gui ma oo oiny, Nhanderu mba'e he'iague nhamboa py, omboa py aguã ma kova'e gui oo oiny. Ha'e vy, yvypo kuery rive ha'e rami ojapo aguã py nhoguenoẽ. Kova'e re ma xeramõi ijayvu ae karamboae. Pova'e py ke'y mba'e he'iague re xemã'endu'a avi. Xeramõi ha'e rami avi yvy mbyte py avi. Hekoa raka'e. Xeramõi ma Aquino'i, nhande kuery py yvyra'i ty raka'e nhaneramõi ijypy'i. Pero, jaje'apa py. Popy amboae'i re ju amboaxa ta. Jaje'apa py. Ha'e rami vy py, nhandera'y kuery nhandegui tuvixa ve ava ja'ea ea ve ha'e rami py jaje'apa javy. Ha'e vy py, ãgy minha, xee areko opy'i. Xee ma sete anos guive'i xemba'epu'i va'ixa'i mbaraka re xepo'aka'e'ỹ'i re. Xeramõi pova'e mborai emonhendu he'i rã amonhendu ha'a my va'e kue. ãgy reve areko xeramõi tarova omonhendu va'e kue xevy. "Anhomboery aguã kyringue'i remboery va'erã py ndee reju raka'e. Kyringue ruvixa re'ea raka'e Nhanderu roka py." Ha'e vy, anike nderajy jurua re omenda ndera'y jurua re omenda rã ke epena eme he'i. Ha'e va'e py Nhanderu rembiapo'e'ỹ ha'e kuery ojapo he'i. Ha'e kue rami, xee ma xeropy'i, kunhague ikaxõ va'e namoĩgue'i. Ava kue'i namixãi va'e namoĩguei. Xeramymino kuery pe, eoko rami rive vy eike eme opy'i re. Ni xe'arandu vy'e'ỹ ri. Xeramõi mba'e he'iague re xema'endu'a vy. Ha'e vy py, xeramõi aipoe'i ae. "Xeramõi, xejaryi minha ou raka'e, Nhanderu ma je omoexakã koo paraguaxu rembe re, ojatapy'i oiny. Ha'e gui mae Nhanderu kuery mba'eyru ogueru va'e ogueraa aguã re ma je mba'e" he'i. Va'ekue ou raka'e. Porami xeramõi ijayvu. Ha'e rami apy xami xekaujo rã oĩ avi, apy karai kuery kunha karai kuery peĩ va'e. Ha'e rami agui py je

oaxa ma Parana. Ja Argentina re ma ikuai. Ha'e rami apy je, xeramõi py onhendu
ouvy ra'e Nhanderu pe. Xejaryi ombojoyvy tajy kuery itakuapu ha'e rami, jogueru
nhoguenõiny ha'e rami apy py je, Tupã kuery ja ou ma. Mba'e re pa ou Tupã
kuery? Overa ma yvy re, ha'e ramo py je, xeramõi oĩ rive'i. Ha'e rami ou ramo
xeramõi, ha, he'i: "Aguyjevete, ke'y kuery". Ha'e py ja oikuaa ma oiny. Ha'e rã py
je, xejaryi omemby kuery mbyte guirami iny rã, ra'ãga rã tu je xejaryi opuka puku
rive Tupã overa jave. Ha'e rã tu je omoendy. Ha'e pe ha'i rã ma je peixa ikã'i.
Ha'e tu je xejaryi ho'a, ha'e gui tu je imemby kuery peixa oxy reve oĩ va'e kue ha'e
javi ojapipa mboapy ve. Ha'e xeramõi ma je ha'e rami rã, gua'yxy ho'a ma
omemby kuery reve rã je, xeramõi opo omoĩi tema rive oiny Tupã kuery pe. Ni
ijayvu vy'e'ỹ, Ha'e ojapyxaka je hexe pa Tupã kuery mba'e ojapo ta, Ojapi ta pa
terã pa any. Pende raema, xeapo'i xeapoa, xeapo'i peikuaa'i rami he'i rive ma
oiny. Ha'e ha'i ma je, ha'i rã ma je, ikã'i va'e oxy kuery ho'apa ma rã je, yvy re
rive'i oma'ẽ oiny, ha'e kuery mokoĩ ma nhoguenoi, nguu reve'i, peixa tatappy py.
Ha'e rami rima jajavy rã py Nhanderu kuery raẽ py oikuaa. Xee ajavy opy'i areko
anhendu'i va'e ri, petyngua ajopy ma vy joa katy rive apita. Ha'e ramo xerexa vy
py ha'e kuery rãe oikuaa. Kova'e gui ma, yma nhaneramõi kuery voi yvy re opa
aguã ovãe raka'e. Ñgy'i apy nhaneramõi apy nhandejaryi, pende, ndee reikuaa
neramõi ndejaryi, apy oiko'i, penderekoa'i va'e rã. Ha'e kuery minha ou rive vy'e'ỹ
avi ou raka'e. Xee aendu, ou rive vy'e'ỹ ou, Nhanderu, ombojatapy'i ta, koo para
rembe re ha'e gui ha'e kuery ogueraa aguã ou teĩ raka'e. Poxa vida!

Toninho: Nhembaraete ndepy'a guaxu katu. He'ia rami jaroayvu nhamombe'u, Nhanderu rembiexarã koo nhanderyke'y kuery rembiexarã meme. Nhandexy tenonde, remiendu rembiexa potaĩ'e'ỹ re jajogueroayvua'i.

Agostinho: Kova'e pendu xe'i ri teima, kova'e gui ma, guirami yvypo kuery rive ri. Xee aipoa'ea rami, ko axojava roka re ha'e kuery ri ombojerovia vea gui ramo ma. Xee, xee ma xenhe'ẽ mbaraete va'e ri teĩ, kova'e ma, nhandeae gui rei ramo haxy ma ayvu nhamboaxa'i aguã. Xee ma, hare'i ma opy'i areko ri vy ma guirami oka re rive ma ni, ayvu porã ja'e rãe ma porque Nhanderu gui py nhandeayvuxe. Ayvu porã'i gui ri nhandeayvu ta vy ma, teĩke jajopy petyngua'i japita'i ha'e gui, tarova'i onhendu rã teĩke nhamonhendu avi ranhe. Kova'e gui vy va'e rã py nhandeayvu mbaraete. Xee, ko xeri'y kue'iry yma guare, ha'e gui ko, jaexa nhaendu va'e nhaendu, ha'e va'e py anhete ae. Agỹ gui py kyingue xy kuery oguereko inhengue va'erã, inhe'ẽ nguxu va'e oguereko teĩ, ixy nda'ijayvu vei ma. Ha'e kuery onhentrega rive omemby kuery pe opi'a kuery pe. Ha'e va'e rupi py oguenovãe avi ojepota aguã. Agỹ xee aipoa'ea rami agỹ minha ni ndajaexavei ma kunhague'i ixai puku puku'i va'e tu py ja'i va'e, avakue ha'e rami avi, ndajaexavei ma mba'eixa pa yma ikaxõ raka'e agui apy xo. Ndee anho'i ma guirami nekaxõ. Ha'e gui mais nhaneretarã kuery tu xo ikaxõ haygue anho'i. Kunumigue ikaxõ haygue anho'i. Ha'e rami gua pe tu aendu jurua aipoe'i, "esse

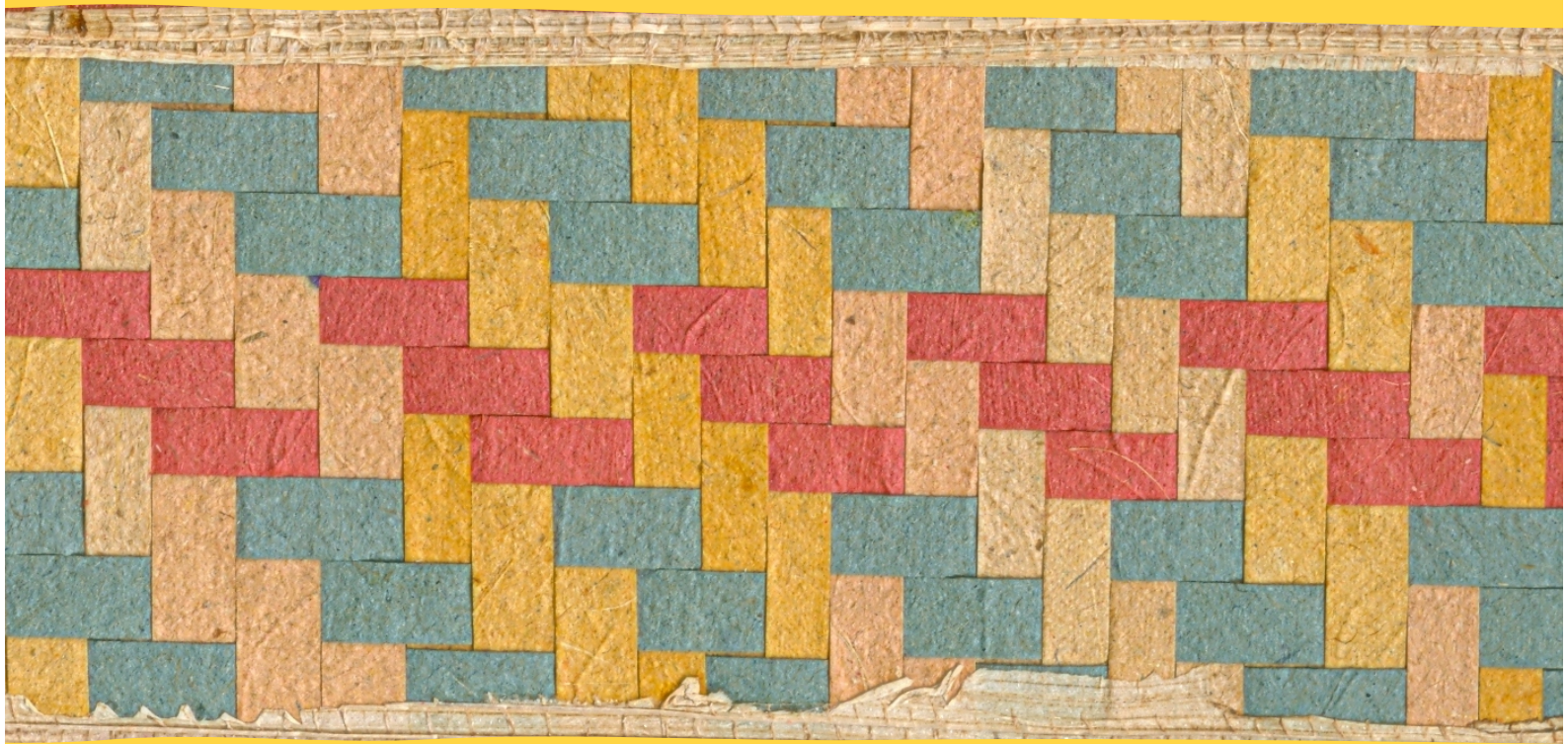
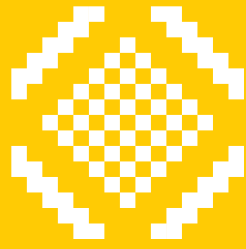
ai é viado" he'i. Agỹ gui py, kova'e gui ha'e rami avi, guirami peneramoĩ pemboayvu'i va'ekue 'ekue, penememby kuery pendera'y kuery peneramymino kuery, pendeayvu ratã ve'i rã. Cada nhanderatapy mba'eixapa, kyingue'i jaraa aguã re teĩke nhandeayvu ratã ve. Cacique kuery teĩke jareko lei. Jurua aipoe'ia rami nhande kuery ma teĩke nhandereko'i jareko nhanderoka py. Ha'e cacique tema oguereko rã lei! Teĩke jareko quinze policia nhanderoka py, pono joaxy re onamora va'e oexa aguã, nhome re onamora va'e oexa aguã, nhanderoka re. Ha'e rami 'e'ỹ vy py ni kunhague ma nhandecacique gui ndokyjevei. Ndajareko lei! Nanhanhombopi, nanhanhomomba'eapoi, ha'e rami rã ni agỹ ni kyingue ma cacique nde'ivei ma! Ni proprio nhande ra'y ma! "Ha! Papai ma cacique" nde'ivei ma! Jurua kuery rive ma "Eh, come que vai cacique?" Ko nhaneretarã kuery tu xo oma'ẽ rive. Xe ma ko historia reta avi areko xeayvu rã. Porque xee xeramoĩ xejaryi aexa va'ekue. Seis anos areko jave ma xeramoĩ omano'i va'ekue. Xeramõi ijayuague ha'e javi areko pa. Riatei historia rema, agỹ'i ndaxeayvu mo'ãi. Porque? amboaxy raxa pe py nhaneretarã kuery omanombaague'i vy rive tavy porami rive'i xeayvu.

■

15 de Dezembro 2013

Graciliano Moreira

Toninho: Pejapyxaka ve'i ke, kunha karai kuery.

Graciliano: Nhande ka'aru pa ju! Petëi henda'i py xeayu ta aỹ, ambojoapy'i ju ta. Aỹ ke'y tuja'i mba'e'ia rami, pe va'e re ma kurive opa'i ma pe va'e py. Aỹ ojepota reko, kunhataigue reko re ãge'i imaendu'a. Xeryvy tuja'i ha'e rami. Aje'i mba'e'ia gue'i rami, xee ma amboae rami. Kyringue aỹ'i ikuai'i va'e kunhataĩ gue'i nomoĩ aỹ'i omoĩ ko'egue hexarai ju ma rã. Jepota reko ma oĩ, Kunhataĩgue'i reko oĩ avi. Mba'e re pa? Kunhataĩgue'i ha'e rami jaexa nememby jaexa, kuri nhimbe py iny ma ramo, nhande ixy avi nhande tuu avi rima, ndajajereko kuaai. Mba'e re pa? Aỹ rei minha ipixe va'e nhambopixe, ate ndee ma retũ va'e rã. Ha'egui ma kunhataĩ gue'i, koo ka'aguy koo ja'u va'e, tuu ete avi. Vaka tuu ete avi, evoko jagua va'e tuu ete avi. Mba'ere pa kunhataĩ gue ojee omoma'ẽ? Apy ke'y tuja'i anhete ijyvyrupa va'egui oiko va'e gui, onhembo'e teĩ ma. Ha'e ramigua ojepota ramo ha'e onhendu anhetẽ va'e kue ndoguereko kuaai araka'e. Ha'e kuery okyje avi py. Mba'e re vy 'e'ỹ pa? Penememby, pendera'y inhe'ëguxu rã pembogua py

pemotu nhe'ẽ'ỹ he'i araka'e pemboguapy'i ri. Aỹ gui, aỹ gui rei'i rima aipo rami va'ekue ndojopyvei rã kunumigue aỹ mba'ere ndojopyvei. Jurua meme py nhaĩ. Aỹ reinha, yma guare, tembi'u oexauka ke'y tuja'i apy ke'y tuja'i oexauka rã xee ha'u rã. Ha'e gui ndaroayvu mo'ãi. Ha'e rã apygua apy apy ikuai'i va'e rima ogueroayu rã. Ate ndee ma roayu rã. Kova'e tembi'u ha'u rã xemboaxo va'erã, ere va'erã ndee. Ha'erã ore apy mboapy rima anyi noremboaxoi rã oremboete ha'eve rã katu. Oĩ peteĩ enda'i py, aỹ, ko ha'e rami jajepota va'e, ndajaikuaai ko nhanderu ombou raka'e, pytũ raka'e. Terã pa henonde pa guirami jaikuaa ndajaikuaai. Terã pa yvy pa opa ta? Ndajaikuaai, henonde ma rima peixa jaiko nhande porami nhandeayvu ate nhandekuai rã, nhande memby nhandera'y mba'eixa rã rei tu jaexa. Nhanhemondy teĩ, vy jepe ma, aỹ rei minha, aje'i guare re, yvy opa ta he'i, peje apy mokoĩ'i. Ha'e va'e ma oĩ, yvy opa ma ramo, ko mba'ereirei, ndera'y, ndera'y'i ojao'i marã hendy va ijayvu marã yvy opa va'e. Mba'ereirei renhotỹ ramo avaxi renhotỹ ramo ipiru rã, opa rã ni nda'eve veima py ou. Ha'e py ma reikuaa rã reporandu va'e'ỹ teĩ aema rei kuaa va'e rã. Petyngua re repita va'e'ỹ opy re reiko va'e'ỹ, ha'e va'e py ma reikuaa va'e rã xeramymino. Ha'e py ma yy ou rã, ha'e yy ou rã mamõ jajekapa ta, ãge'i mba'eiague yy koo, koo yvy jave ojao'i ramo mamõ jajekapa ta. Ha'e va'e renonde rima kunhataĩgue'i avakue'i, ja'e porã ramo inhakãnhy, aa inhakãnhy ate, ate xereindy apy, peteĩ aje'i mba'e'i, imemby inhankãnhy kova'e yvy, ka'aguy ja oma'ẽ va'eri joe omoĩ hexe omoĩ. Xeramoĩ upe va'e tu xerajy ojapo vai ãgua rima xememby, he'i, any

rima mba'erepa ndoguereko kuaai raka'e omemby kãi raka'e, ha'e arekokuaa rãgue rima xee ndere ju amoĩ. Toninho ou, xerajy moanga ojapo vai ãgua rima ou ra'e? Ni aikuaa vy e'ỹ ha'e va'e aipo ha'e xee pende vy pe. Ha'e rami gua ma aỹ kunumigue'i pe, nda'evevei. Ha'e ta ma mba'ere ãy opy'i oĩ? Itakuapu'i, avakue'i, okare ikuai'i, va'e rãgue ri opy'i xee akyje, akyje vy ri po rami ha'e xee. Oo opy'i re rã oke pa ri, opeyi, ha'e rã amboe'ire apy ojere amboe'i rami guarã katy ate ikyre'ỹ mba iko'ẽ mba. Ha'e rami gua rima, nhande, onhendu'i apy karai va'e, ndaevei teĩ, ha'e axyi'i ramo, aa rã karai apy xe. Opy re ndaa vei va'ekue aa rã, ha'e xemonguera'i. Xemo'arandu, ko xembouare xemo'arandu vy ma opita'i va'e apy aa ramo, ha'e gui ndaxerakuaai vy akueraa rã ha'e peve'i ma, xekatu ndajavyi ae rima. Ha'e nipo a'e xereru ju ra'e va'e xenhe'ẽ xereru ju vy rima xemoguera, a karai anhetẽ rity ra'e. Ha'e puã'i oĩ havi. Aỹ rei minha enfermeira re, xaude re, opita'i va'e apy ndooi, mba'e re ndavy ndajaai? Ke opita'i va'e, ha'e xaude re omba'eapo va'e a mesma coisa ke ha'e opita'i va'e rami xeramõi. Ha'e va'e ijuku'a, mava'e ndavy puã'i, ndee ma opy re reiny va'e, ha'e xee ma ha'e rami vy jepe ma jurua apy, ha'e va'e. Omombe'u, tereo ke puã'i rogue'i emondo'i ojokajoka'i aru ajokajoka'i. Ha'e rire mba'erã okuera, ha'e rire mba'eixa pa xeramoi, mba'eixa gua roguetu, nde'i aguã ko xaude re omba'eapo va'e. Ate ndee ma remba'eapo rire patro'i ri ramo. Xaude re omba'eapo ombovare aguã py ndevy oexauka. Ni puã puã'i ha'e ramigua nhande aỹ mbya kuery ko nhaneretarã'i kuery ndoikuaavei nhanepuã'i oĩ puã'i oĩ ja'u va'e puã te avi.

Yvyra'a'i va'e puã te avi hee, ni ha'e ramigua ndajaikuaavei. Xeramymino kuery. Mava'e pa nhandevy oexauka? Mava'e pa nhandevy pe? Ni ha'e ramigua'i, ni ndoexaukai nhandevy pe. Oporai va'e rami avi ma xaude re omba'eapo'i va'e. Puã py, iporã ha'e rami avi, kova'e kuery oma'ẽ ma py. Ha'e oeja nhandevy va'e kue rima nhande hi'ary jaroja nhaundi. Ha'e rã jurua puã rima xee arovia. Aikuaa vy'e'ỹ aỹ, avy'a vy. Aỹ ororerero'i mombyry mbyry'i va'e tape'y ijavaete pa'ũ'i rupi jepe mirami'i nhande jajoexa porã'i. Ha'eve'eve ma araguyje pyau ovaẽ ju ma, penho tỹ'i va'e penho tỹ'i, pemboaguyje va'e pemboaguyje'i. Aỹ rei minha avaxi'i ndajaexavei, ndaexai xee. Nhanema'etỹ rã'i teĩ mba'e'ỹ merami. Oĩ ma'etỹa, oĩ jaxy ma'etỹa ovaẽ rã oma'etỹa oĩ avi iporã aguã. Vy jepe ma aỹ aipo va'e re penema'endu'a ramo. Ovaẽ ma ramo, petẽi tẽi karai kuery mirĩ'i kuery ndaperaai, ha'e re ko ae ma'e rami anhotỹ. Aỹ jaxy inhepytũ ma. Aỹ ma hi'a va'e. Ndajaexaukai, ore ndoroexaukai ngavy pendeivy pe. Vy rima ko nhaneramoĩ yma ikuai va'e gui, jurua rembi'u ndo'ui raka'e ha'e jave jipoi py. Exãi, ha'e kuery oporai'i va'e oporai'i, joopy meme oporai'i joorami hi'arandu, aỹ gua katu nhande, xee ngavy amboe'i rami xe'arandu. Ha'e ndee ma ha'e rami. Aỹ rei opy'i re joorami meme'i nhaiĩ. Joopy meme'i vy ma ndee jurua, jurua rovai gua. Jurua nhe'ẽ rombopy'a guaxu rã gue ma ore. Ndee rejerure, ore roiĩ ma te rome'ẽ avi. Ndepy'a guaxu rã, jurua rovai ndeayvu aguã. Ndaxy kuei py ha'e kuery ko jurua kuery nhe'ẽ oupi aguã, porque ha'e kuery emimbotavy py, kova'e kuery. Ndaxy kuei py ha'e kuery ojapo aguã. Mba'e re pa ko yvy jere re tata oiko yvytu jere yvy

ho'a. Ah! Apyko novaëi rã petëi rami porã'i, ja'e rive rima xeramymino, ja'e rive rima xeramymino. Kova'e kuery ojaxoxe ramo nhanderexa aguã a'i py, ãge'i jajuague kuee mboae xirare gui aju ague xerakykue ho'a, mba'e pa jajapo ta. Ni ha'e rami guarã karai kuery, ore tuja'i kuery, ore ja'e porã nhahomombe'u vai ta, ore tuja'i kuery, ndoroikuaai vy'e'y'i jepe. Mba'e re pa oreramymino kuery novaë'i opy'i re oremboyvate aguã'i? Pova'e ayvu noendukuaai oremboyvate ve'i nhanembopy'a guaxu aguã'i. Ha'e rami gua ma nhande, ore, kunumigue onhendui va'e. Xee aporai va'e, jurua re apita, jurua aenõi , kuri ajexa vai ma ramo. Apy aguapy ma ramo, xeru tuja'i ndeae rima renhevaë'i. Anhevaë ma ramo, kova'e kuery mba'e'i xevy pe. Koropi e'y rima xeru, he'i va'e rã xevy pe. Koropi e'y rã, mba'e re pa jurua re ha'e rami reiko? Ndee nhande apy ha'e javi'i ko ha'e javi'i karai meme jaiko. Arandu meme jaiko. Nhanenhe'ë mboapy xeramymino kuery ko jaiko'i, po rami nhandeayvu rã, nhanenhe'ë mboapy, apy ha'e, apy ha'e apy avi. Apy gua ma, xo'o, xo'o rema oma'ë'i va'e rã ma apy gua, xepiru'i ajupy ma ramo, po va'e ndooi rã, apy gua py oma'ë apy oma'ë te avi. Ha'e rã jurua kuery ma ha'e rami 'e'y, ipoaxy ãge'i oo va'e kue ja, ja jipoi ma. Ha'e va'e ma xee amboeteve. Ha'e va'e, mba'e re amboeteve xeramymino? Porque ha'e xevy ome'ë amonguera'i rã xevy ome'ë axuka, xo'o opaixagua. Marã apy xereindy guaimi amonguera rã ma ndogueraai rã, ka'a xevy pe. Ha'e va'e ma xee aropoxy, anhendui vy. Aropoxy xejeupe, ixupe'y py xee xepoxy. Arovy'a vy, oïme'i teri ma heta va'erã teri ma ijayvu'i va'erã ramo rive, ha'e re'i teri tavy. Aỹ

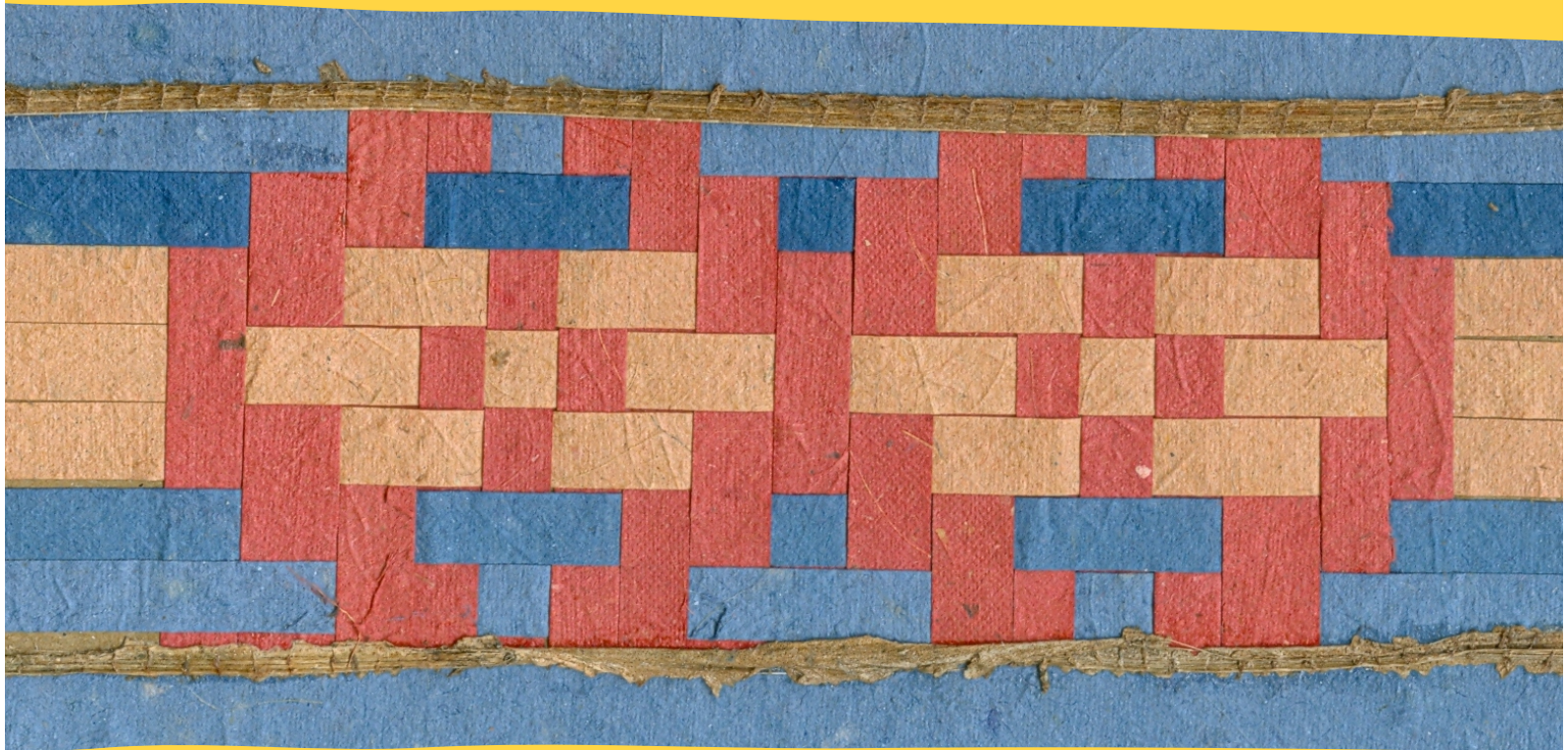
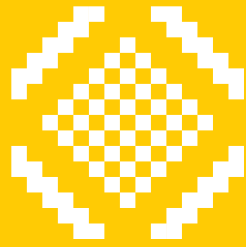

ma'etỹ areko, xeequi rei ramo, kova'e heta'i, po va'e nhamombe'u aguã. ãy rei
minha, kunhague'i jaxy re ikuai va'e. Koo ja'u ja'u'i va'e koo ikuai'i va'e. Jaxy re
ikuai vy oipo'o ramo ipiru va'erã. Ha'e ramigua ni ndaijai, ndoikuaapota vei'i,
noendukuaa vei'i, oendu ri vy a ijapu rima he'i okuapy. Ramo rima nda'evei
xevype. Ha'e ramo ixy kuery, tuu kuery ijayu va'e ri, ha'e nguu kuery omboapu
xeayvu'i ra 'ãga teĩ xememby pe noendui ja'e aguã rami py ojapo. Aiporami
peve'i avi xeayu, arovy'a vy, aguyjevete ame'ẽ.

15 de dezembro 2013

Marciana da Silva

Xee ma, xee ma xeayui vy, ko Nhanderu kuery ayvu py meme'i teĩko xee xeayvu va'e. Ha'erami meme'i ju xee xeayvu, pe xero'i rupi voi, Nhanderu kuery ayvu meme xee araa, ano'ã'i. Koo ayvu rive'i ete py ndaxeayvui ha'e rami py koo nhanenhe'ẽ kue'iry ja omoexakã va'e rã ja omexakã ma xevype, pe gui. Xeru'i kuery, xexy'i kuery, nhande ka'aru pa porã'i nhendu ju pa, tove'i tanhandeka'aru pa porã'i Nhamandu oguejy ju ma, Nhanderu, Nhanderu Kuaray ojexaka nguu yva ropy re, omboje ko ju ma ojexaka, pytũ yma rupa, ha'eve va'e'ỹ ja ombojaity ju ta ma. Ko va'e re tove tajaguapy porã'imba, peteĩ nhemboguapy, peteĩ nhemopu'ã re nhapu'ã aguã re va'e rã ko yvyra'i ja'i kuery. Xeayvu ta, mokõ'i'i, mboapy'i rive'i avi xeayvu ta agui xeayvu reta vy ma ja xeayvu reta ete'i va'erã ramigua ju teĩko xee, kyingue'i, kunhataigue'i, koo nhaneretarã kue'iry oo pa'i raka'e va'e kue, va'e kue ma anhetẽ ae ma, ko nguu, nguu kue'iry, ojaryi kuery, ojapyxaka ete'i ranga ramo ma, ta'y kue'iry tajy kue'iry, kirami riveju ijayvu, ika'aru, opu'ã ha'e gui, anhetẽ'i ma ojapyxaka ko, nhemboguata mirĩ ko tape mirĩ, omoexakã aguã re ma ha'e kuery ojapyxaka'i ramo ma, ha'e kuery kunhataigue rivy ja tenonde ja ogueraa vai ma, ogueraa vai ma ha'erami. Ha'e rami rã ma

ka'aru, ko'ẽ ha'e kuery, oguapy'i ra'aga vy tu, nguu kuery onhendu'i ma ojaryi kuery onhendu'i ma ra'aga rã tu ha'e kuery pyavy okaru ju ijayu arami ijayu. Ha'e rami gua'i rupi, ha'e rami rupi ae ma nhaneretarã kue'iry opa raka'e. Ko va'e kue'i, ko va'e kue'i penduxe ramo amombe'u ta, a'e pende kue'iry, nhande kue'iry ha'e rami avi ko opa'iague gui nhama'ẽ vy nhande kue'iry ko jajapyxaka'i ma raka'e ka'e'i va'e kue'i, tove tajajapyxaka ve'i nho rãe katu, ae katu, ko kyingue rami rive ndajaguapyi rã py. Ko nhãneramymino kuery guapya re tove tajaguapy eme, tove tanhapena eme, ha'e kuery voi ma ja he'ia rami ja, onheme'ẽ ovy ma py, ko nhandere oma'ẽ rive kuery py mbovy'e'ỹ nde'i rive'i, ko Nhanderu'i kuery agy'i omombe'u va'e tu heta rima, yvy rupa gui nhande jogua rã, koo ma ikuai ko yvy rupa regua kuery, ha'e gui jaiguy regua kuery, pee ikuai. Ha'e gui yvaguy regua kuery pee avi ikuai ko nhama'ẽ aguy gui ko araguy gui oma'ẽ va'e nambovyi avi nhandere. Amongue mongue'i va'e ko, jajapyxaka'i ma raka'e va'e kue'i rive'i ma jajekapa'i rã ha'e rami gua gui, jajapyxaka ve'i ramo. Po rami xee xeayvu pe xera'y kue'iry pe, mba'e tu penderexarai pa rive ta rity'y ha'e rami vy tu, koo iporã'i va'e py ve'ỹ ma peje ko me'emba vy gua rima tu ha'e rami, ha'e ma xee xera'y kue'iry pe. Ha'e vy ma, ha'e rami ko kunumingue'i kuery anhetẽ ae ma, he'ia rami ko nhandereko'i ko nhandereko va'e rã va'e kue'i ha'e kuery ae, ha'e kuery ha'e ae nho avi py nhapena'i ramo omopytũ heravy py, jaguapya'i re nhandendu'i ta ra'aga ramo, ni naipa onhendu ni nhãi rive nhanderopy'i aguã va'e rive rive ju oiko. Ha'e rami rã nhanderopy'i re nhanderexarai nhande katu ve ma

rive ju. Ha'e rami teĩ ko agỹ. Ha'e gui ko, ko xexy'y'i, ko xexy'y'i Para'i ma, Para'i agui ko xetuty'i ma peixa'i aiko ramo rojoexa va'e kue ae ma ore, xexy'y'i Para'i, peixa'i reve aiko rã xerexa'i ha'e kuery, ha'i va'e tu xe mama he'i rima. Xerexa vy ha'e kuery ange'i ayvu omboaxa ndeayvu'i re rojapyxaka aguã rive'i ha'e ore roguapy'i xeru romoirũ, xekyvvy'i romoirũ vy rive'i, he'i ma ha'e kuery xevy omboaxa'i ma ayvu ha'e kuery. Agỹ, agỹ ma Nhanderu kuery, Nhanderu kuery ngokẽ nhandexy ete ngokẽ oipe'a, joavy'i e'ỹ re omonhexyrõ okẽ, oipe'a agỹ ma ara pyau py nhandekuai, ara pyau, ko ara pyau re nhandekuai, ara yma jajapyra'i, jajapyra'i va'e jajapyra'i, rire ma jaxa agỹ ara pyau re. Ha'e gui ara pyau mbyte py ma, ara pyau mbyte py ma hyapu apy onhendu va'e ma nhaendu'i va'e rã va'e nhaendu rã, janero mbyte py ma hyapua py ha'e kuery tataendy ryru oipe'a ma. Ha'e vy ma yvypy ombou ma nhandeapyte re ombou ma omonhexyrõ ma, mava'e xera'y hapyre'i, mava'e xerajy hapyre pyre'i pa aipo ma ko, tataendy ryru aipe'a oendu rã ko he'i, amongue ma, ha'e nhendeapyte re ma onhendu ete ae hyapua py onhendu rã, Nhaendu'i va'e nhaendu'i va'e ma ja, nhanemombaraete aguã re ma ha'e kuery. ha'e rã nanhaendui, nhanhaendui va'e ma ha'eve'ỹ arupi avi, agỹ'i xemaendu'a pe, xetuty'i, Majory'i re. Ha'e ma je hyapu mokõi, mokõi ma'etỹ re, mokõi ara pyau re hyapua py onhendu rã je ipy'a re rive'i omboryryi. Ha'e va'e ma ja, h'e'ia rami nhandeayvu rive py, nhande rekoaxy py, tenonde apy'i omonhendu vy ma py ha'e rami. Ha'e gui xee ha'e rami avi ko, xeratapy'i py ma ai ma vy, pendere ajexaupi pendere apoexavy'ỹ, ama'ẽ ma vy

he'ỹ ma je xee aipoa'e, haa! Aguapy'i ju ma ko xee ha'e va'e re nhe'ẽ kue'iry ko xeretarã apy re pyre'i kuery nhe'ẽ kue'iry rive'i ete ve rive jepe ae ma onhembo'y joavy'i e'ỹ re ju ma nhogueno'ã rã, kova'e gui tove'i xee taxembaraete, taxepy'aguaxu ae. Ha'e rã peneramõi ma xee rami e'ỹ, ojou vai ri ra'aga vy tu ojou vai opy'a py rive'i ete ju ojou vai nguamyminkuery reko. Ha'e rã amombe'u ta. Pendu aguã ha'e gui pende ha'e rami avi rã ha'e vy ri tavy. Ha'e vy ma, ha'e uguapy'i ma vy amongue py ojou vai ete, opy'i ndoguapyi, evovorei rive, ko xede rive oexa, eoko teve rive oexa, ha'e rami arupi, iguai joaxaaxa okuapy. Ha'e rami rã tuu tuu, ojou vai' ivy itui rive'i ha'e itui ete ma rive'i. Ha'e, ha'e xee ma ha'e rami he'ỹ, xeayvu ta rivy ja xepy'a py reve'ỹ ma xeayvu, xeayvu ete voi ha'e kuery apyxa re xeayvu, xeayvu ete, ha'e kuery pe. Ha'e gui, ko pinga, pinga reko'i re ma xeayvu'i ta avi xepi'a kuery oka'uxe'i va'e ramo ri, mamopo rei ma xereamirirõ kuery ikuai mamopo rei ma omba'eapo va'e kuery ikuai! Ha'e rami gua katu ve ma, onhendu'i va'e kuery oeko mo'amba py, onhendu'i ma raka'e va'e kue teĩ ae ma oka'u'i va'e re ri ojapyxakata oiny ra'aga vy uguapy rive, ha'e va'e ma katu ma nda'eveive ma, oporai'i onhendu'i va'e kuery pe, ha'e rami gua ju nda'eveive. Ha'e rã xee ma ha'e rami e'ỹ ju. Ja xepi'a kuery oka'u, oka'u ma ra'e, ja aikuaa, uguapyvy ja aikuaa ma. Aikuaa ma oka'u ramo ja eoko, ko ivaikue'i kuery ipy'a guaxu kue pe ju ma xee amombe'u. Ha'e, ha'e va'e ha'e rami'i aiko'i ha'e rami'i aĩi va'e vy rive ma xee guirami porã'i ete ae aiko xembaraete'i ae. Ha'e, ha'e rami'ỹ tavy tu ixavaete jajae'o anhõ rã mba'ere tu

xera'y kuery ha'e rami rive ja'e rive ta rã py ni nda'evei. Ha'e va'e py guive ma nhanderopy'i re Nhanderu kuery oma'ẽ ve'i ra'ague py ja noma'ẽi rã ete ma voi, Ha'e gui kyingue'i naexãi ma ramo tu tamõi kuery apy ogueroike, ijaryi kuery apy ogueroike, ra'aga vy, neramymino, nereamirirõ eikuaa pota'i avi tavy he'i rive ju, po rami aguã ma peikuaa a'e ma xee pepy. Po rami aguã ma peikuaa va'e ri ni pendera'y kue'iry hexãimba'i rã tu haxy ma peguapy aguã. Ha'e te porã porã ja'ea'ea rive ha'e tu xee xeayvu ete ae. Ha'e va'e xee agỹ'i amombe'u penduxe'i ko, ayvu porã porã'i penduxe'i va'e ae ma guirami ramo, orererua'i gui ramo, rovy'a xee avy'a, avy'a ete agui ni aju va'e'ỹ guive, aju va'e'ỹ va'e ri avy'a, ko xexy'y'i kuery, xememby kyrĩ kuery, xereamirirõ kue'iry aexa vy avy'a. Ha'e vy ma, ha'e gui ha'e rami avi opy'i xeropy'i oikotevẽ a'i ramo, xerekotevẽ'i ma rã'e ramo ja xinko hora gui aike ma xee, xinko hora gui aike, agui apita'i ma ha'e ja aipota ma oguapy'i va'e rã ja oguapy ma, xee ma ha'e rami, xee py ipy'a guaxu kue anõ'a heko ae va'e kuery. Kuaray Nhamandu py'a guaxu, Nhamandu rekove, Tupã rekove, Tupã py'a guaxu xee anõ'a, pee xeirũ ma oikuaa xereko'i. Ha'e oguapy ta xeapy onhenhandu vai'i vy oguapy'i ta xeapy tu ha'e ja xinko hora rã oguapy ma ae. Ha'e rami, ha'e rami rã, xinko hora rã mba'epuja'i ave ja õi ma avi. Mba'epuja'i areko avi peteĩ'i, peteĩ'i xereamirirõ'i areko ae mba'epuja. Mba'epuja ma ta'vy, ate oguenõi rã ate nhanhendu pa va'e javi peve oiko rã'i rã oiny, oiny va'e xee areko'i agỹ xeropy'i. Ha'e rami rami'i nhãi vy rima tu pende rataypy'i anhetẽ ae ma nhaneramõi kuery aipoe'i, peronha'ãve'i pende rataypy he'i,

peronha'ãve'i kova'e gui kue, haa! Xeramõi kova'e reko rã'i re ijayvu ayvu'iague ma xee anha'ã'i rãe ma pejevy peneramymino kuery pe pendeayvu rã, pende ratapy'i rupi ha'e ae he'i, anhetẽ gua ae ma aipoe'i. Ha'e gui ko, ko menda reko, ha'e gui ko jepota reko re ma, xee ndaxeayvumõ'ãi, ha'e gui ko nhaneretãrã kue'iry opa'iague guiri xeayvu vy ma xeayvu po rami rive rive'i ha'e ta ae. Nhaneretãrã kuery mba'e re ndavy opa'i araka'e? Ha'e gui mba'e re ri nha'ã apy xejary'i ou va'e, ou va'e anhetẽ tape mirĩ omoexakã aguã re ma, jogueroaxa'i va'e kue nhandejaryi apy va'e ma, ndaipove'i pejaty'i va'e kue re avi xema'endu'a. Xema'endu'a tevoi ae xe ae'i teĩ, xerekoa'i py aĩ teĩ xema'endu'a tevoi ae. Ha'e va'e py minha, he'ia rami, anhetẽ ojavy javy'i pa reamirirõ kuery, ipi'a kuery ojavy javy'i pa re, mba'eyru mirĩ ou ta va'e kue jepe ojejoko'iague xee aikuaa avi, ko nhande arygua kue'iry omombe'u, omoexakã va'e kue re ma xeayvu. Mava'e imemby, mava'e ipi'a, mava'e reamirirõ pa ojavy'i raka'e tenonde re, henonde re tape mirĩ omoexakã ma ko mba'eyru mirĩ ogueru ta ma re ogueraa aguã re omoexakã apy ke rami'i ojavy'i raka'e. Ha'e vy ma, ovy ri aguã rami'ỹ, he'i ma pe nenhe'ẽ kuery omombe'u kova'e gui rima nda'evei ae ma he'i. Ha'e gui ko, kunhangue'i gui ma je, ndaxyive ae kunhakarai kue'iry gui maje, ndaxyive ve kanoã mirĩ oo tape mirĩ omoexakã ta ramo ni ndaxyive orevy kuery pe, ore vy kuery, ore kuery py ni oreppy'i ma je vae kue'ỹ, oreppy ri nai'ambai ko Nhanderu kuery nomo'ambai inoguy'i, avakue ypy'i ma je itui ae agỹ ipuru'a'i va'e. Anhetẽ rupi pa xeayvu, terã ha'eve'ỹ arupi xeayvu? Ha'eve'ỹ arupi ramo ke xejaryi,

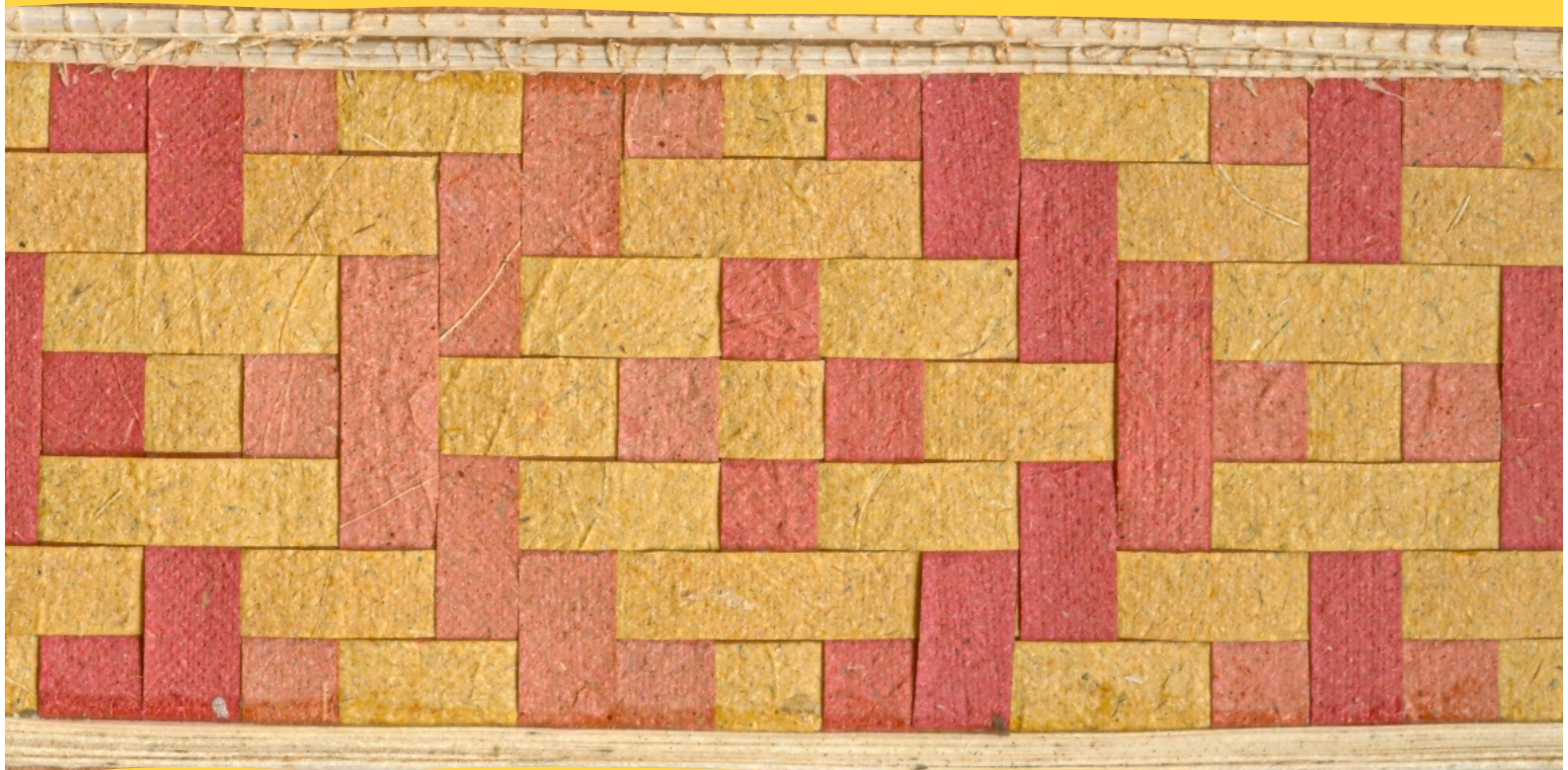
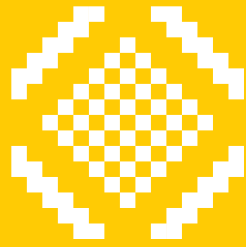
ha'eve'ỹ arupi rive te ma pendeayvu nhande, penhemborai rei rive rima xejaryi peje ke. Ha'e gui ha'e rami avi, ha'e ko japita'i va'e kuery ma teĩke nha nha'ã ve'i ae, nhanha'ã ve'ỹ va'e nhande ae'ỹ py japita'i, Nhanderu nhandembopita. Ha'e vy nhande ae ndajapitaxei teĩ mba'e ma nhande ae japita ta, Nhanderu mba'e'i re ma japita, apy xetuty'i kyingue'i re opita'i kyingue'ỹ re avi opita'i. Ha'e gui apy ha'e rami avi, kyingue'i re opita, ha'e gui kyingue'ỹ re avi opita, mba'ere vy ha'e kuery onhemokanguy uka ta mba'e gui'ỹ rive'i ete onhemokanguy uka py nda'evei. Ha'e ma xee pe xeirũ xeirũ pe xeyavu vy ma aipoae renhemokanguy'i ndee ave ha'e rima ha'e teĩ ha'e rima nembopita'ia kuery py nhanderexai ae, ae ma ixupe. Apy ma ae va'e'i porei ma pepita'i va'e peĩ avi kunumigue'i gui ju ramo? Xeropy ma oĩ xepia'i ijapyre ma opita'i avi ae. Ha'e ma opita'i va'e avi ae. Ha'e ague re avi ma guirami aiko'i vy aiko'i nhõ avi, ha'a ma ramo ha'e xekuaa pota avi. Ha'e vy ma ha'e gui ha'e rami, tataxina'i pejopy va'e peikuaa potave'i rã ka'aru rupa re, ko Nhamandu oguejya, ha'e gui Nhamandu opu'ã, he'ia rami kuri kurive'i gui nhanderoryai pa'i rãe ri teĩ javy vy jajapyxaka'i ranhe ae, xee ha'e ramigua vy rita vy aipoa'e. Jajapyxaka ranhe mba'eixapa ko tete'i kuery nhe'ẽ rete'i kuery nhe'ẽ kue'ỹ kuery opu'ã porãlimba ndavy ja'eju. Ha'e rami agui ma nhanderoryai'i ha'e va'e oĩ ae. Xe ha'e ramigua vy ri xereko'i rive ri amombe'u, xearanduve ma ko pendegui ha'e vy'ỹ ri ta'vy po rami xeyavu xereko'i ae ri amombe'u. Ha'e gui apy xememby kyrĩ ou avi mombyry gui oiny apy, ko'i va'e ma xememby kyrĩ ni kyrĩĩ ramõ xereve'i areko va'e kue avi ae. Ha'e gui agỹ, ha'e

rami avi, oguapy guapy'i va'e rã pendeayu'i avi rã mava'e va'e'i pa oguapy ha'e
gui jaguapy'i va'e ha'e rami avi jaguapy ratã'i opy nhairatã'i va'e rã ma rã opy
jaike, mba'eve ndajaexai teĩ ae ma. Ha'e gui jaguapy ha'e gui nhãe ha'e gui ko
kunumigue kuery oikue ha'e gui oẽ va'e rã ma opy'i re naima'endu'a'i teĩ ha'eve ja
ha'e va'e ha'e ae ma ramo rei. Ha'e vy ma xe po rami rive rive'i xeayvu, xeayvu
vaikue pa ma rivy, ha'eve'i ete po rami rive'i.

16 de dezembro 2013

Agostinho da Silva

Agostinho: Karai kuery kunha karai kuery nhande ka'aru pa porã'i jevy, kova'e ae ma jarovy'a guirami nhande kuai'i va'e apy, a'e vy ma ko peteĩ teĩ ojapyxakaa xondaro'i kuery xondaria'i kuery kunha karai kuery yvyra'ija'i kuery, ramo ae ma guirami jaguata peteĩ teĩ gui nhamombe'u aguã ae ma, marupipa nhaneramoĩ kuery ijayvuague jaikuaa pa'u pa'u'i irami nhande nhandetuja'i va'e va'e, guaimi ve'i va'e va'e ha'e ramigua rupi ma jaguata rire, nhandeayvu'i ae ma. Ha'e vy ma peteĩ ju ambojoapy ta apy, apy nhande karai ijayvuague, nhaendu ma, marupi nhande kuaai vy kunumigue nhande jaryi ayvu nanhaendui vy, mba'eixa pa jajepota kunhague'i ha'e rami inheguevy, nhimbepy agỹ noĩvei ma, nhaneramymino kuery o'a ndojaya uka xeveima. Kova'e gui voi ma ndaxyi ojepota aguã, nhaendu agỹ, ha'e gui pendu ma avi nhaendu ma avi. Nhanderu oikuaa raka'e jairogue'i ha'e javi katu poã meme, ha'e va'e anhetẽ gua ete, any gui anhetẽ avi, Nhanderu oikuaa va'e kue nanhambojeroviaveima, nhambojeroiave yvyo kuery poã rivema. Po rami xee xeayvu xejeupe avi, xee areko posto saude ha'e javi avi areko, xera'y kuery avi poa re omba'eapo va'e

ramo, po rami xeayvu, xealdeia re avi xeayvu. Agỹ gui tu anhetẽ ipuru'a'i vy ve ja
dotor apy ma oguera oikuaa pota uka, "xejaryi xepuru'a'iko xerye eikuaa pota'i"
nde'i aguã vei ma. Kunumigue ta'y ryrü va'e ha'e rami "xeramõi xejaryi xera'yryru'i
ko" ni nde'i vei ma. Ha'e rami vy tu apy gui kue, jaexa va'e jaexa nhaendu va'e
nhaendu, nhaenxa'ã va'ekue'ỹ ojepota rãe ri avy. Ha'e gui agỹ gui nhaendu avi,
po ha'i ikuai va'eri dottor py ma voi voi jaa he'i va'e anhetẽ gua ete, "xeramõi
jairogue, xejaryi jairogue, ndarekoxevei ma mitã ndaxepuru'axevei ma", nde'i he'i
va'e anhetẽ gua re meme ijayvu. Xee po va'e arovy'a vaipa vy re ambojoapy'i
imoiny. Xeramymino kuery minha iporu'a'i ramo, xee aporandu: "mba'eixa tu
ndepuru'a'i" ha'e. "Marupipa ndeayvu'i opy'i pa rexauka'i ta reko ndepuru'a
ndejaryi ombojau'i aguã?" "Xee akyje" he'i. "Xememby ojau rã amano, amano gui
xee. Jurua apy voi aa ta. Ha'e amano ta ramo xerye oikyxĩ vy oguenoe aguã" he'i.
Po rami ma voi ijayvu ramo, akyriřĩ ainy. Anhetẽ gua meme ijayvu agỹ, puã'i ikuai
mitã mbojaua py poã oikuaa ma, mba'eixagua rogue'ipa ogueru rã hye uruxarã
omboaku'i aguã mitã noĩ porã'i ramo ha'ekuery oikuaa, "nememby'i tu opyaxa'i
oiny tamõi porã'i" he'i aguã mitã mbojau va'e kuery oikuaa. Dotor rami avi py mitã
mbojau va'e kuery oikuaa. Anhetẽ meme nhaendu ramo ri ambojoapy'i vy ma
mokoĩ aguã yma agỹ arova ta ma, ma'etỹ re ma. Xee ma xeramõi oma'etỹ rã
aexa, xeramõi reve ama'etỹ va'e kue, areko seis ano sete ano areko ja ve ma
xeramõi omano'i. Ha'e vy omombe'u poã, ha'e vy rejepota re, ha'e kue rami rã,
roma'etỹ'i arupi xeramõi ijayvu. Ha'e vy aipo he'i: "agỹ ma" he'i, "jaxy nhepytũ

mbyte ma" he'i "ha'e rami vy py jaxy, ko'ë ty rã ou oiny ou oiny ja, mbyte rupi oo jaxy jave ko'ë ma." Ha'e jave ma xereraa. "Agỹ ma nhanhotỹa ma" he'i. Roo, ha'e rami vy, avaxi ha'yi onhotỹ'i ta jety onhotỹ ta xe agỹ reve areko, xekyrĩ vy ha'u va'e kue jety xerokue. Areko jety ro pe, areko jety ju, jety manji'o. Yma guare, ha'e ma nhane kyrĩ vy ja'u va'e kue'i jety, xe'y ho'u. Ha'e gui ko ju jety'i oiko kyringue jety he'i a'i va'e ha'e va'e ma, jety mbyku ra'yĩ, mbyku ra'yĩ. Jety, jety'i ha'e kyringue pegua. Po va'e minha po rami xeayvu rã, pejojai pejojai. Mbyku ra'yĩ rapy ndee nera'yĩ re ju re ma.

Toninho: Ha'e kuery py ojojai mbyku ra'yĩ re rive.

Agostinho: Mbyku ra'yĩ ha'e ra'ãga rã tu ha'e kuery guapãa ra'yĩ re.

Toninho: Tory rã'e'ỹ ko!

Graciliano: Ha'e rami gua pe ma peteĩ va'e mba'eixa pergunta primero avaxi renhotỹ. Ha'e rami vy, jaxy onhepytũ ma nhembyte ma ovya py, terã pa avague rei'i pa oo onhotỹ ha'e py, terã pa kunhague oo ramo nda'eve mo'ãi xegui rei ramo, ha'evete pe, vy jepe aỹ reiny kunhataĩgue'i nhande ko kuery oma'ë mbuku okuapy ha'e ramingua'i piru rã mba'eixa katu ha'e va'e. Aỹ porami peje rãgue não

tenha pereporta po rami gua pema xee xeayvu pendeivy. Exa xere ma'i apy mama ore papa apy xearandu aipo rami ju aporandu ixupe. Po rami xigura mais xe ideia.

Agostinho: Ha'e vy py xeramõi aipo he'i: "nhanderery voi ma je nhama'etỹ aguã teĩke reikuaa". Mava'e pa avaxi ja? Mava'e pa, pe Nhanderu retã ma oma'etỹ va'e? Oma'etỹ va'e ma je karai ha'e gui Tupã kuery xo mokoĩi. Ndeerery kuaray ri vy, nda'evei avaxi ha'ỹ re repoko. oma'etỹ rã Para'i Para'i hery va'e kunhague'i ha'egui Vera'i. Ha'eva'e mokoĩ, ha'e gui Kerexu avi.

Graciliano: Ha'e rami vy peteĩ henda'i py taxeayvu ju. Ha'e rami, jaxy re'i, jaxy reiny ramo, jurua kuery ma nha'ã imediatamente ovaẽ oma'etỹa ramo mba'exa tu ha'e py ramo?

Agostinho: Ha'e va'e ha'e rami ri ramo, ha'e rami ramo, Para'i ja nda'evei ae ma py ndopokoi rã, ndooi rã oma'etỹ vy. Ha'e ramo ma aipo he'i ju ~nhanereindy kyrĩi guirami'i oĩ ramo, tove tojau'i ranhe nhama'etỹ aguã" he'i ju. Ha'e va'e ha'e rami agỹ apy xeri'y minha aipo he'i: mba'eixa ramo tu avaxi heinoi'i va'e gue ipiru'i? Ha'e va'ema oiko ae. Agỹ peteĩgue minha xe aipoae xearandu ve ma ndejarayi gui "Ah! kore heta vai ete avaxi ra'ỹi" ha'e, "jara pa xeramymino kuery

to yvy kua tojo'o ha'e rami rã aky kue rupi kunhague'i tomoĩ" ha'e. Xee aikuaave py ndaipotai py ko'erã mokoĩ ara roiko roma'etỹ oreae'i aepy roma'etỹ va'e. Xeate'ỹ, ha'e ojepota va'e ha'e aipoe'i, ha'e vy tu anhetẽ ha'e ma, aipoe'i: "ronhotỹmba ma ha'e gui ko xeirũ'i ikypy'y ime heta! Roje'oi roma'ẽ ke nhamemby ha'e gui tu avaxi enhoi. Nhande avaxi enhoi iporã rai" ha'e, "guirami gua ri ndea'i rive rema'etỹ ha'e ju, nhama'etỹ vy tu pavẽ pavẽ rã rima jaiko", ha'e raga rire ha'e va'e xemana py ndavei rire amboe xemana ma aaju, ha'e rã tu avaxi'i ijupa ja okomexama ipiru aguã. Ha'e ramo rima anha reve aju amombe'u, "jaa avaxi'i renhõi mba'e re tu ipirupa exapa'e" ha'e vy ma ja aipoe'i "exa mite'i". "Ndee nearanduve ague rejavyi Nhanderu pe, mba'ere kunhague'i ha'e javi reraa" he'i. Exa. Ha'e py ma xema'endu'a ma. Xeramoĩ gui aendu va'e kue mba'e re tu ndajapoi ha'e, mba'e re tu? Xerexarãi, ha'e naxema'endu'vei kauxa. Ha'e rami, ha'egui avaxi ra'ỹ'i omongarai'i xeramoĩ vy aipoe'i avi: "Agỹ ma ndee emoataxĩ eme" he'i, "tou Para'i tomoataxĩ ha'e gui Vera'i avi. Ha'e kuery ma avaxi ja'i" he'i ma karamboe. Ha'e rami py anhetẽ oikuaa pota peixa kunhague'i opy ikuai va'e. Oporandu ramo "xee ma ara" he'i, "xee ma Kerexu" he'i. Ha'e ramo omopu'ã "ejo apy, Kerexu". Omopu'ã ha'e gui oporandu ju amboepe, "xee ma Jaxuka" he'i, ha'e rami hery re oporandu ravyagui ojou ju Para'i ju ojou. Ha'e vy ma "eju ndee" mokoĩ kunhague'i ma omopu'ã. Ha'e gui ma avakue'i ju oikuaa pota ha'e "xee ma kuaray" he'i oendu rive. Ha'egui ae oporandu ju amboae pe ramo xema karai he'i ha'e ramo ma aipoe'i "ejo avy", omopu'ã. Ha'e gui oata ju peteĩ xondaro, he'i:

"Ndee mba'eixa tu nderery?". "Xee ma Vera'i" he'i, "eh, ha'e ramo ejo ndee avi". Irundy omoĩ. Ha'e vy ma aipoe'i: "Agỹ ma jaxy mbyte py ma iko'ẽ" he'i, "Ha'e va'e gui ma jaxy ja opa ta ma, jaxy opa ovy ramo ma nda'evevei ma nhanhotỹ aguã" he'i. "Ha'e vy ma mboapy'i irundy ara peve oĩa nhama'etỹa'i, ha'e rami rã ko rojo kuai'i ta ko'ẽ rã gui, nhanhotỹ'i ta mba'e a'ỹ'i". Ha'e gui ma aipoe'i: "Agỹ pei gui rami pema'etỹ'i va'e kue ke peikuaa aguã ri." Xee aa ja aendu kuaapa ae ma py, karai kuery ijayvu ramo, opy re mba'eixa pa ijayvu rã ja aendu kuaapa ae ma, sete ano ma py areko. Ha'e gui avaxi omongarai re aipoe'i "guirami ererojeapo rive vy ma neremokanhyi rã mba'ea'ỹi, ha'e neremongaraii renhotỹ rive ramo opa mba'e py yvy guyre ikuai mba'e a'ỹi opa'i renhotỹ ramo." Ha'e kova'e py meme rerojeapo yma neremokanhy. Ate agỹ reve areko avaxi. Xee kyrĩ vy ha'u va'ekue, areko avaxi parakau, avaxi para, avaxi ju, avaxi hũ, avaxi hũ ma je poã.

Graciliano: Ha'e rami po rami avaxi peje ramo, xee xehengue ajupy ramo ha'u ramo, ndaexai opa mba'e rã ndaexai, ndaexamo'ãi porque ndaexa pyxoi py, ko yvytu rupi regua, ara regua, ka'aguy regua, ndaxerexai py anhemipy.

Agostinho: Ha'e vy ma je imemby pytã'i va'e ho'u rã inhengue pyau'i ho'u rã, ha'e avakue'i "ah, ndee ma nenhe'ẽ nguxu ma kova'e exy'i e'u" he'i avaxi hũ. "Mba'e rã?" he'i, "mba'e rã tu ha'erami xeramoĩ?" he'i pavẽ oporandu. "Avaxi hũ

re'u nderejepotai aguã ko opa mba'e re, avaxi hũ re'u ramo vy py ja ni mba'eve nanderexai aguã" aipoe'i xeramõi.

Graciliano: Mba'e rã ou ndere ramo ojeapi ovy nhande kuaavei ma ovy.

Agostinho: Ha'e vy ma avaxi para onhotỹ ae, avaxi ju onhotỹ ae, avaxi xĩ onhoty ae, ha'e vy ma, aipoe'i ju "ha'e va'e kue'i ma avaxi para, ha'e va'e kue'i ma pemboita kaguijy rã'i pemo, pe pejoxo va'erã ha'e va'e gui pemboirã" he'i. "Avaxi xĩ ma peja'emoiny mbojape nhemõi gue'i ojeapo aguã" he'i.

Graciliano: Ke'y tuja'i, po, kaguijy 'ea va'e, mba'eixa rã ke nhandeayvu ae py? Xee naintendevei ha'e py. Kaguyjy ja'e ha'e nhandeayvua py mba'eixa katu?

Agostinho: Nhandeayvu ae'i ma xeramõi, ndaikuaai agỹ, nhande kuery py amboe ayvu jarekopa.

Graciliano: Ha'e ramigua py ae tu porandu age'i, jurua kuery minha tou em duvida neste kaguijy. Nhande mbya py, guarani ete'i ayvu aenduxe avi xee. Tou em duvida. Kaguijy he'i rã pavẽ apy todo mundo jaikuaa. Mais nhande ayvu ae'i

rima aipota aendu xee.

Agostinho: Xeramõi ma kaguijy nde'ii ae karamboe. "Mbai'py'i ke, ko'ẽ rä peikuaa pota'i ju pemoakỹtaĩ ju ke" he'i "Mbaipy'i ke ko'ẽ rä pemoakỹta'i ju ke", kaguijy'i nde'ii.

Graciliano: Mbaipy ho'u ta vy, angu'a po rami ja'e ramo, mbaipy ereramo juky rä omoĩ ha'e py.

Agostinho: Agỹ py ka kaguijy ma agỹ nhandeayu pyau ju ma. "Mbai'py'i ke ko'ẽ rä pemoakỹta'i" he'i.

Graciliano: Ipyau py agỹ jaiporu anhetẽ meme.

Agostinho: Ha'e vy ma aipoe'i ju: "Agỹ ma avaxi xĩi oi va'ekue'i ju, pemboi'i ta ha'e va'e ma ko'emboe rä nhande jaryi omonhe'ẽ xero'i ta opopyte räka nhemomba'eapo" he'i Ha'e vy ma ja, mbojape nhemongarai'i rema gui py ijayvu. "Ha'e vy perekorako pendera'y kuery penememby kue'iry pemboery uka va'erã'i ha'e va'e py ma ja mitã mboerya'i ja nhamboguapy'i avi rä" he'i ma ja ha'e va'e py

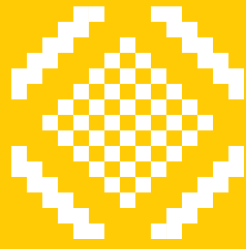
ta'y va'e kuery ja oikuaa ma omboery aguã rema ijayvu. Ha'e va'ekue agỹ xoke oĩ avi nhandeavyu rã va'e ma opa rupi agỹ gui yvy iporã'ia ndajarekovei ma. Amongue nda'ipy rive ma nhandonty'i rã oiko'i rã, Agỹ gui ja jurua kuery apoi ja'ea rami ja yvy porã'i ague ja ogueraapa ma. Nhande kuery ja ha'eve'ỹ ai re rive ma nhandekuai. Ha'erami teĩ guirami apy, apy, ke'y ore ma ke'y ma noma'etỹi. Ndoguerekoi avaxi tỹ, oĩa py ni mba'eve ndoguerekoi tei ma ha'e avaxi ra'ỹi gui, ijayvu aguã oguereko avi. Mba'eixa pa ma'etỹa, mba'eixa pa jareko'i vy mba'e rã pa avaxi raka'e ague ha'e oikuaa avi. Ha'evy ma kova'e aipo rami peteĩ teĩ ore roikuaa ia rupi mba'e ro'e, guirami kova'e re nda'u, agỹ aipo ja'ea rami mava'e mamó tekoapy nda'u, ko va'e gui avaxi'i ombojekuaa ra'e. Ha'e va'e ma oĩ avi. Xepy aporandu rã apy gui um ano dois ano peve aiko vei ri vy aporandu ta: "Xeri'y, xeri'y, aikuaaxe" agỹ aliga rã pe xerekoa gui ndevy pe. Agỹ ma ojapo dois ano xeayvuague ramo, ndepa reikuaa'i pa mamopa oma'etỹ'i ha'e ta, ha'e ramo ndee aipo ere rã: "Ah, xee ma aikuaa ramo mokoĩ enda'i py kyvo rami oguereko'i avaxi'i" ere ramo, xee avy'a rã. Ha'e ramo xeayvu ramo ndee aipo" "Ah, ni teve ja'e, avaxi'i tu ndoroguerekoi roi rive ja'e", ndee ramo ma ni ndavy'ai. Kova'e kova'e ma kuaxiaa re ojekuaa rã guirami roju va'ekue ha'e javi, rogueraa gui rã kuaxia oreropy romoĩ, ha'epy ha'epy oikotevẽ ague'i ma aa iny, ro'e aguã ha'e gui ma xee aendu avi kova'e gui pa, ojekuaa va'e nhandevy pejapo ta, oĩ takuaxia ipara oiny po xeayvukue, mba'e re pa xeayvu raka'e, ha'e va'e kue aexa imoiny. Ha'e vy py nderexeayvu ta, ha'e ijayvu ramo mba'e ha'e ague xe arovy'a avi gui

rami aexa vy ae ta. Ha'e kova'e kue agỹ kue koemboae xeayuvy aipo ae rami, mbovy enda rupi ma aiko, vinte cinco ano ma ai agỹ va'eri ni mamove gui ni kuaxiaa ra'ekue ma xeayvuague novaẽi! Ha'e kue rami ju ramo ma ja xeveave ta. Avy'a vaipa, xee kuee koemboae aipoa'ea rami, apy mae aendu pova'e vy xe avy'a ha'e, porque po rami ayvu naendui py ki rupi: "Eh, xeramo! Ko va'e kue aenduxe, kova'e kue ko kuaxia'i orandeapy" ni nde'i ai! Ni ndaikuaa mba'eixa projeto mbovy dinheiro pa ou aldeia py jakaru'i aguã ko ha'e rami ni nda'eai. Agỹ ma xee xepy indio sogrenio reve amba'eapo va'e kue, ha'e gui indio kaingang reve mba'eapo va'e kue, ha'e rãmi vy ae py xee porami xeayvu ratã. Porque indio kuery py jurua reve ijayvu, ha'e entao xee avy'a vaipa, ha'e vy ma jajapyxaka ta agỹ nhande, nhaneramoĩ mboae'ire ha'e vyma popeve'i ave ha'eve'iave.

16 de dezembro 2013

João da Silva

João: Ha'e ramo ma xeretãra kuery nhande ka'aru pa porã'i javy'a pora'i. Ramo ma kova'e jevy ma ha'e ve'i va'e rãva'e. Kova'e rupi nhapuã porã mba'i rirema jaguapy'i água re jevy ma Nhamandu, ou, nguu Karai ru ete pe ojerojy ouvvy rirema, yvapytepy rirema omboaxauka'i ju ma oamy. Peteĩ rami porã'i ramo ha'e ve'i, aroayvu jevete vy. Ha'e ramo ma xee ambojoapy'i tavi imondovy, nhande ruvixa'i kuery ayvu ha'e'i pe, ki santa catarina ou va'e kue ayvu'i, mba'e mba'e pa omombe'u, ojepota re reko'i omombe'u, anhetẽ meme. Ha'e gui ojepota gui ma anhetẽ ae, xeretãra'i kuery. Oata'i va'e ma nanhaporandu ete'i kuri mba'e, marã rami gua gui ete'i pa ojepota'i raka'e, nanhaporandui ha'i ma oata xevype. Ha'e ramo rive'i ri ambojoapy ta imony nomombe'u pai katui'i napeporandui ramo, nanhaporandui ramo... Mba'e gui nga'u ojepota oiko raka'e? Koo, ko oiko ma ka'aguy, ka'aguy regua'i nda'evei vei nhombotavy ve rei'i va'e ma, jaikuaa pavẽ katui'i peikuaa va'e. Tẽi, amombe'u ta. Ko oka'i ha'ã'i va'e, ja'e va'e rãe ma. Ha'e ko ijyvy va'e katu, "yvyrã'i ja, yvyrã'i ja yma" he'i, ko yvy py. Ha'e rami vy rima nhanembotavy aguã ndaxyi, Nhanderu rami gua avi ko oiko yvy py. "Yvyrã'i ja yma" he'i. Yvy itui ypy'i ramo ve oiko va'e kue. Ha'e rami vy rima, mba'e gui pa

ojepota rã'i oiko ãgua, amoexakã ve'i ta imoiny pende vy pe. Agỹ minha, omenda'i okuapy, omenda'i omenda porã'i merami va'ekue, ta'ya py ja mba'e'i pa oiko, ha'e rami vy jovai ve'i gui nhombopy'a raxy'i. Ha'e gui ipy'a raxy ma vy katu, marã rami'i pa opy'a, nhande py'a, nhande py'a jareko'i, nhande py'a jarojapyxaka are py ko yvy py, ojapyxaka rive va'e hetave hi'ai. Ha'e rami vy ha'e va'e py, opy'a raxy'i ja'ea rami, xepy'a raxy, ipy'a raxy, gua'y xy'i re ipy'a raxy vy ojejogua'i ramo ha'e va'e ombotavy. Koo, oka'i ha'ã'i va'e ja'ea. Ha'e rami vy, ha'e rami gui rima, ko yma yma ve, nhande jaryi kuery, nhande ramõi kuery, omemby kue'i ry ogueroayvu raka'e, peteĩ gui he'ỹ ogueroayvu, pavẽ jaikuaa, marã rami vy ra'ãnga pende ra'y kue'i ry pemongakuaa raka'e, itui, itui'i rire mba'e mba'e nda'u pexa raka'e, mba'e mba'e gui nda'u pe pe heko penoẽ'i heravy, penekane'õague meme pereko'i. Peteĩ rami nhande ra'y kuery jaipota okakuaa porã'i, peteĩ rami jaipota guirami ijyvate pa'i ho'amy. Ha'e rami vy, oata'i agỹ gui jaroayvu aguã nhande ra'y kue'iry. "Axy py romongakuaa va'e kue'! Axy py reikove'i va'e kue ma xememby'i! Axy py reikove'i va'e kue ma xera'y'i ja'e aguã oata'i! Opa rupi rive ha'eve'ỹ ayã'i rupi rive eiko eme'! Ha'e rami vy va'e rã, Nhanderu nderepy uka!" ja'e aguã'i py oata. Ramo py agỹ vy nhande ra'y kuery okakuaa rami rive'i okakuaa. Ha'e gui ma, gueko kue gui ae'i ma oiko axy'i apy ma opita'i va'e kuery apy ju jaroguary. Ha'e rami rã nda'u, ha'e rami rã nda'u, opita'i va'e kuery mba'e rã omombe'u. Mba'e rã oexa, mba'e guare'i pa oendua'i omombe'ua py ma nhandevy pe nda'evei ju rã. Anhetẽ, koo omombe'u'i teĩ nhande ixy kuery pe

noiporã'i. Aguã ramigua ramo rive'i ri ha'e va'e amombe'u porã'i agỹ, pe, pendu aguã. Ha'e gui, agỹ xeryvy'i ma ko, avaxi a'ỹ'i nhemongarai, nhamopyrõ'i aguã marã rami nda'u ha'i rema omboaxa'i pendu pavẽ'i ma. Ramo jepe, agỹ xee, xee guirami, xera'y reta va'e xeramymino kuery reta'i va'e, va'e vy ha'e rami gua'i re aroayvu a'i oĩ'i jepi. Xeretarã kuery, mba'e re nda'u agỹ anhetẽ ja'e, mba'e re nda'u nhanhotỹ va'e kue'i ipirupa'i jaexa? Ha'e va'e ma, ha'e javi tatapy rupa re jaexa. Mba'e re pa? Jaikuaa ri va'e rã e'ỹ? Agỹ ma, guirami ko yvy py mboriau rive'i ete'i joegui jaikuaaxe'i, ramo, omombe'u'i omo'mbe'u'i, ramo jepe oĩ ha'e va'e reko jajogueroayvu aguã, marã rami ete'i pa. Nhande ruvixa tenonde kuery, nhande jaryi tenonde kuery, marã rami pa oma'etỹ aguã'i oguerojapyxaka raka'e. Nhanderu gui meme'i, Nhanderu gui meme'i, oikotevẽ ague'i rupi kunha karai kue'iry, omoma'etỹ'i, araka'e. Ko jaxy re rive ve'ỹ ma ha'e kuery. Agỹ ma jaxy re rive'i rãe ma, jaikuaa pota'i. Jaxy ra'y'i, jaxy, ojope ratã, ramo'i ko ja'e aguã jaikuaa, hova guaxu ta ma agỹ. Agỹ ma inhepytũ'i ja'e va'e anho'i agỹ gui jaikuaa. Ha'e nhande ruvixa tenonde kuery katu any, mamõ gui pa oikotevẽ raka'e oma'etỹ aguã'i. Vy ae ma, koo, yvy re omopyrõ va'e rã'i, omongarai yka'i ranhe. Nhe'ẽ kuery, nhe'ẽ mbopy'a guaxua kuery mba'e, mbae rexa kuery pe oexa uka, yvy re nhamopyrõ'i ramo, oiko porã'i aguã ha'ejavi, omombe'u Nhanderu pe. Va'e kue'i rupi anhetẽ, omoma'etỹ'i raka'e. Ore xeramoĩ ma po rami omombe'u karamboae, xee ha'e vy ve'ỹ ma avi . Xeramoĩ omombe'uague'i rupi amombe'u ta pende vy pe. Mba'ety reko 'rã'i, re omba'eapo va'e rã'i oĩ, opy re ranhe

oguerojapyxaka. Opy re ranhe'i oguerojapyxaka va'e kue ma Nhamandu opu'ã re omba'eapo va'e rã'i. Omombe'u'i ju omba'eapo aguã nguvixa tenonde pe, omba'eapo aguã'i. Mba'eapo ja kuery ma je Nhamandu, Nhamandu kuery avi, ogueno'ã. Nhamandu kuery re ju ogueroma'ëa rupi omba'eapo'i okuapy. Ha'e va'e kue ipiru'i ma ramo ma, oapypa'i mavy ma, kunha karai kuery jevy opy'i re oguerojapyxaka uka. Nhamandu nhemopu'ã gui ko, aikotevẽ'i ko, mba'ea'ỹi, rekoa py re'i yvy re pemopyrõ'i aguã. Nhanderu ijyvy rupa va'e oexa aguã he'i, Nhanderu re meme katui'i py ogueroma'ë raka'e, nhandervixa kuery. Vy rima, ipirupa rive aguã rami e'ỹ oguereko raka'e. Ha'e rami vy agỹ, agỹ minha, jaa rã joekoa'i rupi, nhaikotevẽ'i avaxi ha'yi'i vy, oupi rive'i va'e kue'i meme jaru. Any rã, anhetẽ kova'e Nhanderu re peroma'ë'i ri vy mamomamo py, tatapy rupa py, mba'e aỹ'i nhemongarai oguerojeapo va'e kue'i gui ju peru va'e kue vy rã opyta. Aguã rami, Nhanderu, Nhanderu gui gua meme py jareko'i va'e, ko yvy re nhanhotỹ va'e, avaxi hu'i, avaxi para'i, avaxi ju'i re'i va'e, anhetẽ. Vy je pe, xeramoĩ kuery, ojapyxaka va'e ma, peixa ju oma'etỹ'i oguereko. Kunhague'i, irũ'i va'e meme'i ae ma ogueroguapy'i omongarai uka'i re, omongarai va'e kue meme'i jevy oma'etỹ. Joguero vy'a, ovy'a a'i rupi vy jepe, kunhague'i ma anhetẽ ae jaxy re gueko'i, Nhanderu oanga raka'e kova'e rã, tekoaxy ve'ỹ ma, Nhanderu yva pyte py oĩ va'e pende rekorã'i oikuaaague rupi. Ha'e rami!

Graciliano: Avaxi, apy oupi va'e kue, apy oipi va'e kue ajerure ramo, xevy

ome'ẽ rã. Ha'e va'e kue ju, xevy reme'ẽ va'e kue reupi va'e kue, axerure, reme'ẽ xevy pe rã, opy'i reraa va'e rã va'e kue, xevy reme'ẽ rive, va'e kue araa anhotỹ ju, pero naenhoĩ, ha'e va'e kue ndere ju xee xeayvu.

João: Ha'e gui ma tamombe'u pa porã'i pendu ãgua xee xee, je guare'i rive avi ta'a vy amombe'u xee ko aikuaa pa ha'e vy e'ỹ. Ha'e rami vy ma, koo gueko re va'eii ma anhetẽ nomoma'etỹi. Ha'e gui koo oma'etỹa'i py ha'e rami avi ore, ha'i rangue rã'i ma ha'e rami orereko'i karamboae. Kunhague'i pe mba'e mba'e'i pa onhotỹ uka oexa aguã, mba'e pa opu'ã. Onhotỹ uka manduvi ramo amongue pe ndoikoi'i ramo, amboae'i pe ju onhotỹ uka. Ha'e va'e kue oiko porã'i ramo ma ha'e va'e anho, ha'e va'e omopyrõ'i ramo oiko va'e anho'i rã ha'e onhotỹ. Xãjau onhotỹ va'e ha'e rami avi. Xãjau onhotỹ uka'i omemby kuery pe ramo. Oiko porã, hi'a porã, he'ẽ porã'i aguã va'e ta'a vy anhetẽ ae, jaikokuaa'i avi, onhotỹ are'i. Koo yy ro'yxã rive ndo'ui, manduvi onhotỹ va'e kue'i e'ẽ e'ẽ'i va'e re ndopokoi, oikokuaa pa rei'i. Xee ha'e rami xerereko va'e kue, xee ma xevy pe ma onhotỹ uka, xãjau rã'anga rãtu ndai'ai. Ha'e ramo ma onhotỹ uka ju xevy pe, manduvi ju, manduvi anho'i oiko. Jety, jety hi'a kue'i onhotỹ uka va'e kue tu ndai'ai. Ajupa rive'!

Graciliano: Taxeayvu'i rã nhe xãjau py. Xãjau py taxeayvu irãnhe peteĩgue'i, xãjau anhotỹ 'rã, po rami ereague, namboajai ramo, yy ay'u vai pa ramo mba'eixa ramo tu hi'a porã va'eri nae'ẽi nae'ẽi, mba'eixa ramo tu?

João: Yy py rey'u ramo! Ha'e gui, ha'e gui ma, anhetẽ ae kunhague'i onhotỹ rã xãjau, oiko xãjau, andai, vy pe 'anga va'e rã meme ha'e va'e. Ha'e javi katui'i ndoikoi'i. Ha'e rami vy mba'ety, mba'ety xãjau, hi'a pa oupy ipoty pa'i ma oupy ramo ma anhetẽ ha'e va'e py kunhague'i, gueko re oiko'i va'e ndooi rã ha'e py, ha'e rupi ndoaxai rã. Va'e peve'i ra'e xe omombe'u karamboae xe vy pe, gueko... Ha'e rami vy, gueko regua'i, ja ha'e va'e re ae ma ramo, amombe'u, amombe'u mbe'u ve'i ta pende vy pe, mba'e mba'e pa. Ha'e gui, ha'e gui pende reko regua'i ha'e rami, heko regua'i, xereindy kyrĩ kuery, ha'e jave kunhataimba teri okuapy ramo, mba'e pa opy re voi o proibi'i karamboae orevy pe. Kunhague'i gueko re gua'i ndojerojyi, mborai ndoupi ukai. Oguapya'i py katu takua oity'i oiny va'e ha'e ma. Ha'e va'e ae'i ma ndoipi rã. Ha'e nhande, inhe'ẽ nguxu ramo va'e ra'e rami avi, mborai ndoipi rã. Opa mba'e gui ojopoyu vy, iporã va'e pa terã pa ha'e'y, pe estuda água rive amombe'u. Ha'e gui ma agỹ, omombe'u kuri avaxi, avaxi para'i, avaxi hũ, avaxi hũ ma anhetẽ poã. Vy jepe, ha'e va'e ha'e va'e kue ha'e javi jevy jevy ri ho'u água e'y. Poã ramo, poã ramo. Ri'y gue água gui tavi xee ajerovia avaxi'y gue ha'e javi re, poã kunhague'i pe. Poã, vy jaikuaa ja, marã rami pa jajapo água, oikuaa va'e avi tavy oikuaa, pavẽ'y avi, je rive avi xee aendu. Ha'i rãguerã'i, gueko, amongue peiko pendere ko ndapexa porã'i va'e, axy va'e pende rye py, ha'e gui amongue katu pende reko peja'i ma vy, mboapy irundy ara, ha'e sete ara peve pexa'i va'e peiko avi, ha'e va'e pegua rima ha'e va'e avaxi hũ ygue, peapy rã...

Graciliano: Taxeayvu'i rã, taxeayvu nhe, peteĩ enda'i py. Avaxi hũ xĩ xee xenhengue pa ma, avaxi hũ xevy ome'ẽ xemamae. Ha'e rami avaxi hũ rive te nda'uxeĩ, xo'o'i ha'uxe ramo mba'e xo'o katu re'i. Ndajepotai ãgua xeru emombe'u ha'e rã, ndaikuaai re'y. Mava'e xo'o katu xenhegue pe, ko ndajepotai ãgua, kova'e ndoexai ãgua, mba'e xagua xo'o katu?

João: Ha'e gui amombe'u pa ta, ha'e gui ma ombojoapy ta. Ha'e gui ha'e va'e, ha'e rami rima pende reko'i, avaxi hũ ygue iporã. Ha'e ãgy, ãgy gui tavi ha'e rami gua ete ndapexai, yma yma ve ma opa mba'e jaexa karamboae, pyxã jeaya oiko avi nhande vy pe, mba'e axy. Ha'e rami gua'i py mba'e, mba'e rã jaiporu raka'e nhande retarã kuery. Avaxi pire poã avi, kunhague'i pe, ipire rive'i. Avaxi pire omombopa rive va'e kue'ỹ avi. Ha'e rami, nhande reko katu, heta nhande reko, ha'evea rupi jaraa pota'i va'e pe heta. Ha'e rami vy rima jajevy ete'i ju nhande reko kue py aguã axy ja'e. Ha'e nhanha'ã nhande ae voi va'e pe katu ndaxyi, jarojeapo pa katui ju rã nhande jaryi kuery reko kue'i, aguã rami. Ha'e rami vy, ha'e va'e amombe'u, jety omombe'u pa'i ma kuri anhetẽ, jety karãu, ha'e rãĩ gua'i, mba'e mba'e rã pa, ha'e javi pe rive ndoikoi teĩ ko, nhanhotỹ'i va'e. Amongue pe ete'i xãjau oiko porã. Amongue, amongue pe katu, hi'a peteĩ'i, mokõĩ'i oĩ va'e ha'e'i ae ma. Ha'e rami rã ma amboae pe ju onhotỹ uka, ha'e va'e oiko porã ramo oguerovy'a, Nhanderu pe ju omombe'u. Ha'e gui ma, avaxi ju, avaxi ju ma anhetẽ

kaguijy rã avi, avaxi xĩ ma mbojape rã ju. Avaxi ju gui ma, kaguijy, tamombe'u ja oporandu ramo, xemoma'endu'a ramo rive tavy, xee anhetẽ ae ma, mokõi rupi nhaenõi, nhande kuery ete'i ma, kaguijy ja'e rive'i. Ha'e gui ma oiju, "kãgui" he'i rive'i va'e ma jaiko havi, kãgui. Ha'e rã nhande kuery ete'i katui oporandu oporai va'e kuery pe katu "tendyry rykue'i" he'i. Ha'e rami ma, Ha'e rami vy rima, ha'e va'e py voi oikokuua pa raka'e, guetarã ae'i ojaxi pe'i guajy kyriĩ ojapo va'e kue'i ndo'ui. Mba'e repa? Tendyry rykue'i ramo, ha'e va'e ma nhande ayvu ete'i...

Graciliano: Porami ere ramo xee nda'u vei ma rã.

João: Ha'e rami vy oipo ravo'i raka'e, Nhanderu peju oporandu, mava'e nda'u kaguijy apoa rã'i oiko. Ha'e va'e Nhanderu, Nhanderu gui jevy oipo ravo uka'i va'e kue pe anho'i kaguijy ojapo uka, ha'e javi katũ'i pe'ỹ ju, mbaraete rã re meme py oguero japyxaka, ha'e gui jevy ri opyta rive aguã ve'ỹ py ha'e kuery oguerojapyxaka. Agỹ gui ha'e va'e ndajaikuaavei . Vy rima xee, xee areko, mbovy pa areko... Ha'e gui, ange'i reporanduague tamombe'u. Oguapy'i va'e gueko re, inhengue'i ja'ea, ha'e nhande ayvu ete'i katu, oguapy'i va'e pevoi, "jeguaku mirĩ" he'i, nhande ayvu ete'i. Oguapy ma rima ja'e nhande ayvu'ỹ vi rive ja'e. Ha'e rami vy ombojerovia, Nhanderu oikuaaague rupi ae ma va'e nhambojerovia rãgue, ãgy gui nanhambojeroviavei, jovaivegui

nanhambojeroviavei. Kunhague'i ndoexa ukai py, nhandevy pe nhambojerovia
ãgua. Ha'e gui Nhanderu, Nhanderu ae ma, oãga va'e kuery pi ma oguapy'i oiny
vy, jaikuaa ramo, imba'eaxy vaikue ja'e tema. Any! Pembojerovia'i anhetẽ pene
kuã nependuporã'i va'e, emoata'i ranhe xe kuã, xekarugua ava'e py oĩ, jaexa
uka'i. Jaixu'u ka'i, ha'e rami gua re gui poã, va'e rã va'e kue raka'e! Rive ma ta'a
vy, agỹ historia rive ma po rami nhamombe'u.

Agostinho: Agỹ tu xenegue xekuã karugua eimbi ri ha'e rã py xegui ojeguaru
rei ni ndopokoi!

João: Ha'e rami...

Graciliano: Ipovai kue'i rei he'i rã ndevy pe!

João: Ha'e rami ãgua vy ri ma, oguapy'i va'e, peixa gua py rive nomboguapyi
raka'e, opy re meme ogueru omboguapy. Ha'eve ve ma, ka'aru nhavõ, pytũ
nhavõ, tataxina, guajy apy te'i re omoĩi. Agỹ jaexa rive, jovai ve gui jajoexa rive,
ha'e rami vy nhembojerovia ndajaikuaai, mba'e pe ndavy jerovia'i,
nhanhombote'i aguã va'e kue ndajarekovei agỹ. Vy py nhamboata pa agỹ gui.
Ha'e rami vy ni, oĩ peixa ni onhembotya py, omboguapy'i imoiny vy, ogueroayvu

pa katūi'i voi imoiny, eĩ porã'i ke, eguapy porã'i ke, peixa rive ke eĩ eme he'i, peixa porã'i rei rire vy ae ma, naneguaimi'i kareĩ rã. Peixa omboguapy'i, ha'e va'e'a ry katu omoakã ho'i'i ju, peixa omboguy'i ta rã, oexa vy ani ke eoko rami xememby'i rei, ja ivaikue juma oma'ẽ nhe mi ãgua. Ikua'i gui ri peixa exa kua iny va'e ja, omondyi ju ma. Peikuaa pota'i ke, opita'i va'e ke toikuaa pota'i "xememby'i katu ha'e rami'i aexa exa kua'i rima oiny ra'e", he'i ju ma. Noĩ porã'i'i vy ma ha'e rami. Amongue, peguapy'i apy ha'e rami, amongue, ndapeguapy porã'i'i ja'ea'i ma pende pire raku'i. Ha'e va'e ma ndoguapy porã'i. Ha'e rami gua ha'e javi py, agỹ gui ndajaikuaavei. Ha'eve ve ma, marã, koo ka'aguy regua'i, marã yxy ja'ea'i, yxy ma poã pende vype. Ha'e gui omõe'i ma vy, omõe'i ma vy ma ogueroayvu ju. Xememby'i agỹ ma romoẽ'i ta, kuee nema'endu'aague rami. Ajaka omoenye rã imoiny avaxi ha'yi va'e. Ha'e va'e ja, angu'a py guarã ju ma. Omba'exo'i oamy vy ha'e rami, he'i he'i ri oamy aguã rami e'ỹ. Ha'e rami nhande reko, nhande reko' ete'i ma ha'e va'e. Ni agỹ, agỹ minha, jaikuaa'i, pavẽ jaikuaa'i va'e toryai'i, nhande roryai'i aguã'i. Roryai va'e rã teĩ peteĩ reve ri ty ra'e roryai nda'evei ete, hã'i rei ete oiko vy aguã rami e'ỹ. Ha'e rami gua peteĩ'i aexa karamboae Paraguai gui ou va'e kue, nda'evei ete, ha'e rami aexa va'e'ỹ vy aguapy ambojaru, anhembojaru ainy, ni ndaoryi. Ha'e va'e kue re xema'endu'a agỹ reve, Ha'e rami nhande reko vy ae rima, anhetẽ rã. Ha'e va'e rive, ha'e gui agỹ, mba'e re pa, kova'e ko, nda'evei ma ramo, ambojopara'i ta imoiny, ko Brasil ja'ea nhande yvy. Mba'e re pa, agỹ gui nopu'ãvei'i kova'e re jaju va'e kue, ha'e javi katūi, nhandeayvu ma vy, ndoikoi...

mba'e re katu ipiru pa rive rive nanhotỹ aguã, ja'e. Ha'e rami aguã rami ae py, nhandervixa tenonde kuery pe, Paraguai py, Paraguai py ma ka'aguy guaxu guirami gua ve'ỹ ma. Ha'e rami vy, mboja'pe'i nhemongarai py, mbojape'i anhoĩ nhemongarai e'ỹ oguerojapo raka'e. Mba'e rã pa? Kyringue'i nhemongarai anho'i e'ỹ raka'e. Oguerojapyxaka, ka'aguy mirĩ, mamó pa ka'aguy mirĩ, agỹ nhanema'endua'i ka'aguy mirĩ re. Nhande reko rã'i re, mamó jajata py aguã'i re nhanema'endua'i, mava'e rã'anga oexa'ã uka'i rã nhandevy pe? Koropi rei vy, ndajaexai, ndajaikuaai xee ete ve je pe, ni kirami'i ndaikuaai mamó rã, mamó ra'ãga, ka'aguy mirĩ, mamó nda'u. Guymba rupa, ogueroexakã uka aguã'i re, ndaikuaai. Ha'e rami, ha'e rami, nhandervixa kuery ma, mbojape nhemongarai gui, oguerojapyxaka. Mamó nda'u, kyringue'i onhevanga porã ve'i aguã'i? Mava'e ka'aguy rupa pa'ũ'i py pa, koo, mba'e nhemongarai gui oendu. Ha'e py ma, anhetẽ ka'aguy mirĩ, nhandevy pe guarã'i itui'i ra'e. Guymba rupa, ha'e va'e re pema'ẽ'i ranhe, he'i ramo, ha'e va'e kue'i re ijyvra'i ja kue'iry ou vy, anhetẽ reve ty'y kampo ojou'i. Ha'e rami vy oikuaa raka'e. Agỹ gui avy, mava'e ra'ãga ha'e rami aguã'i rami jaiko ta, xee nha xetuja rive'i, akakuaa rive'i aiko vy. Ha'e rami vy ogueroexakã uka, guatapy rupa ha'e rami avi. Nhande ratapy rupa jarojapyxaka rã. Ha'e rã nhe'ẽ kuery, nhe'ẽ mbopy'a guaxua kuery ete ma ty ra'e ogueroexakã uka ramo ma ndaxyi. Ha'e ramo jepe voi tavy, Nhanderu ma, jaguata java java ramo, va'e rã e'ỹ nhanemombaraete. Vy rima pende ratapy rupa, "nde ratapy rupa ke erombaraete, erombaraete ke", he'i vy ha'e va'e peteĩ

ayvu'i. Ha'e ramo, mba'e pa oexa, tatapy rupa re mba'epa oexa vy mae ma, perova'i, apy gui ma perova'i va'e rã ko pende ratay py rupa, nhe'ẽ kuery ma are ma opu'ã va'e. Ha'e rami vy rima ikuai porã, agỹ gui aetu nhande ae rive rive'i ja'e, ndajapytai'i jaa jaa, egui katu, jaoiko'i ha'e rami aguã rami rive vy rima ndajajoui ja'e. Ha'e rami vy ma, Paraguai gui, Paraguai gui, kova'e re ogueroexakã uka raka'e tape, ha'e va'e minha... Mava'e rã'anga? Marupi oguejy? Aa para, para rembe, mamo nda'u oguejy'i araka'e ague ha'e javi? Ndajaikuaai. Vy ou raka'e Paraguai gui, ojatapy'i ouvy raka'e, oke aguã'i py, ojatapy'i ague minha, marã e'ỹ rã re ae ma uguata vy, ha'e va'e kue'i ojatapy oke ague'i agỹ reve ndaiky'ai. Vy jepe agỹ nhande rami ve'ỹ ma teĩ ko ou raka'e, oma'etỹ porã ve aguã, nhande rami. Ha'e katy jaa vy tema nhama'etỹ porã ve rã he'i vy ve'ỹ ma ou. Ha'e kuery gueko rã, ko para nhembove'i ojapy rã aguã re rive'i ma ou rive vy rima, nhanha'ã ete ete'ỹ rei vy, nanhamopu'ãi rãe ma. Ha'e ramo Nhanderu anhetẽ, Nhanderu anhetẽ ae ma xeryvy'i omombe'u. "Tupã ma mba'e a'ỹi nhemopararã reno'ã. Vy ae ma ha'e va'e ha'e javi oikuaa pa katui'i araka'e nhanderuvixa kuery. Ko kuaray ma, kuaray ae ma kuaray aku vai ete ja'e aguã'i rami ae ma." Ha'e rami vy, omboju pa'i rity'y ra'e omopyrõ va'ekue'i ramo omombe'u Tupã. "Tupã, ndee vy rã ko reikuaa. Mba'e a'ỹi nhemopararã rã rerõ'aã re ndee ju rã." Xememby'i pe, xera'y kue'iry pe, oupi va'e rã'i re anha'ã'i va'e kue ko guirami ndee rã reikuaa pota, he'ia re py. Ma are jevy ou vy mae ma, oguereko kuaa ju opu'ã aguã rami ju ramo rima nda'evei nhandea rive. Agỹ gui

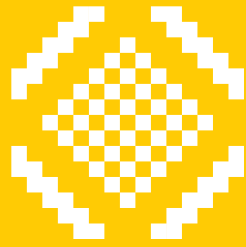
ma rami ve'ỹ avi, agỹ ndee ndeayvu'i va'e ma anhetẽ ae, agỹ gui ma. Pe py xeretarã kuery re ta'a vy xeyvu apy ha'e vy e'ỹ. Pe xeramymino kuery minha, xerajy kuery minha rami, avaxi ha'ỹi'i ojou vy ambe, anhotỹ ta ko aexa aguã, mba'eixa pa ra'a? He'i ramo ha'e va'e py mba'eixa ja nopu'ãi rãe ma ja'e. Ha'e rami py, ha'e rami vy ha'e va'e, amombe'u pende vy pe, aje'i peporandu oporai'i va'e apy, rekorã'i kuri, mbaraka, popygua mirĩ. Ha'e va'e ma, xee, ha'e va'e ma, xeramoĩi, xeramoĩi ndoikovei pa ma va'e. Ha'e vy ma, agỹ reve typxĩ rakã re, ha'e va'e rima peikuaaxe. Ha'e va'e ha'ejavi, xevy pe, ko va'e rupi oaxa'i Porto Alegre va'e kuery minha agỹ reve nanhanema'endu'ai. Nhaneretarã'i oaxa'i oikovy va'ekue. Po rami, ha'exera'u ague'i reri xema'endu'a. Porto Alegre pya ramo, pe marã Canta Galo, avaẽ'i aguã. Xevoi ma aguata rive'i aikovy joekoa rupi. Ajoexaxe vy rive'i. Heta va'e aexaxe vy avy'a aguã rive'i aguata aikovy. Ha'e py ma akea'i re ima'endua karamboae. Koropi ma, peneretarã'i oaxaague'i, pende rami rity'y ra'e, mba'eyru oikotevẽ va'e'ỹi'i koropi oaxaague'i. Peteĩ ete je pe ndaexai ko va'e kue'i re ima'endu'a va'e. He'i ague'i re rive'i ri aipo rami. Marã rami vy ete'i nda'u, vy apy oata'i pa xevy pe ramo jepe oĩ porã'i ju oikovy ramo rive ri aipo rami xee. Marã rami nda'u, oguata anhetẽ agỹ nanhema'endu'a, ko heta va'e kuery pe nhamombe'u'i. Terra sem mal. Ore ma ha'e ramigua roikuaa, ka'aguy mirĩ roikuaa ja'ea py vy ko jajejopy'i xeretarã'i kuery, jajejopy agỹ, agỹ xerekoa'i py ou va'e, huvixa kuery ou va'e ha'e va'e re oporandu. Mba'e ixa vy ete'i katu apy rejou raka'e, mava'e ome'ẽ raka'e, terã FUNAI kuery pa ome'ẽ

raka'e, any xae'i ajou. Ha'e rami vy agỹ, ha'e va'e re ha'e va'e re ma nhandejopyve a'i xeri'y'i oĩ. Oipota je nhande ae ja jou mamõ pa nharõ oexa exa uka va'ekue py jaa'ia re ae ma ha'e kuery, ombojerovia ta. Ha'e agỹ nhande ae rive ramo nda'evei, aguã rami xevy pe ijayvu ramo rive re amombe'u. Ha'e gui anhetẽ ave, ka'aguy mirĩ anhetẽ ete ma ty ogueroexakã'ia py jaa'i vy, opa mba'e'i rã te, agỹ ma peixa, xeretarã kuery. Ka'aguy, jaipota'i va'e re, nhama'ẽ vy, mba'e mba'e rã nda'u, nhande ra'y kue'iry pe mba'e nda'u ipoã va'e oĩ. Mba'e oexa uka oguerovy'a aguã'i va'e ha'e javi, jaikuaa pota'ia gui vy rã oĩ porã. Mba'e ta, kuee guive ma pendeayvu nhendu'i, mba'e mba'e'i nda'u, ko yvy py Nhanderu ojapo'i raka'e jaexa va'erã. Ko, mymba ja'e va'e ma mymba ja'e amongue ma koxi ja'e, amongue ma kure'i ja'e va'e jaiko. Ha'e ramigua voi ma, oporandu porangue'i ha'e ramigua'i py, oĩ vy, omomba aguã rami oĩ vy ve'ỹ ma raka'e. Ojukapa rive aguã e'ỹ, ka'aguy mirĩ, ogueroexakã uka va'ekue py. Ko yvyra ha'e ramigua'i voi nhamboguã'i rive rive aguã va'e'ỹ, ramo py Nhanderu reko nda'evei. Ha'e rami ma, nhandereko'i oĩ ha'e ramo koropi, koropi ma, haxy'i ae ma, anhetẽ, nharoporandu nhamombe'ua gui ta'avvy nhamopu'ã'i rã ndoiko e'ỹi rã, mba'eta, oma'etỹ oma'etỹ vy ve'ỹ ma py ou, ko Para guaxu ja kurive'i ma ou, rire ri. Ha'e rami ma oĩ. Ne ha'e ramo aipo peve'i ko xeretarã kuery xeayvu.

17 de dezembro 2013

Genira da Silva

Nhande ka'aru pa ju. Xee ma guiramigua rupi ndaikoreguai va'ekue ae. Guiramigua rupi aa aikovy va'e'ỹ ha'e ae ma, ijypy'i ete'i peixa aiko aguã tu, ko kyrĩ va'e haxy'i apy ma. Xeru aipoe'i: "Tereo voi ema'ẽ ndeke'ia py" he'i. "Tereo" he'i rã tu anhetẽ aa ha'e py, vy ambojau'i, vy ambojau'i anhova mba'i ha'e vy nha anhemondyi ijypy'i, ijypy'i ete'i. Paranagua py ma. Ha'e gui ma rima, aju vy ma aikore ha'e mitã jaryi rã ma tavy aiko ha'e. Ha'e rire ma rima are uma semana rei, apy ma rima xeru ou ju. "Tereo je xaryi apy" he'i. "Agỹ'i noguerovãe jepei hospital py" he'i ja, yy rovai gua re rivy. Ha'e ramo ma aa. Aa ramo ma jurua kuery: "kova'e tavy ha'e'ỹ ma ou" he'i ha'e'ỹ rive ete ve rã ndavy ou. He'i teĩ xereroike gua'u oguy py. Xereroike oguy py ha'e ramo rima aike vy ma rima evy ha'e. Ni entende'i vy e'ỹ. Evy voi einy ha'e, ambovy ha'e ma ty ja, oiko pa'i ave ja ajaya pai ja ajaya tema rive. Ha'e va'e gui ma onhepyrũ'i xee gui rami aiko aguã. Ha'e vy ma aju Brakui py ha'e py xeretarã kuery heta xera'y kuery oiko mboapy kunhague'i xememby kuery. Imemby ramo ramo'i okuapy va'e ri xee amondouka va'e'ỹ hospital py xe ae'i meme aexa xera'y kuery ra'y kue'iry. Ha'e ramia gui py ja xerenõi ma opa rupi ma ja aa aiko vy ha'e gui, xekei apy ju aa re heta ma ko ni

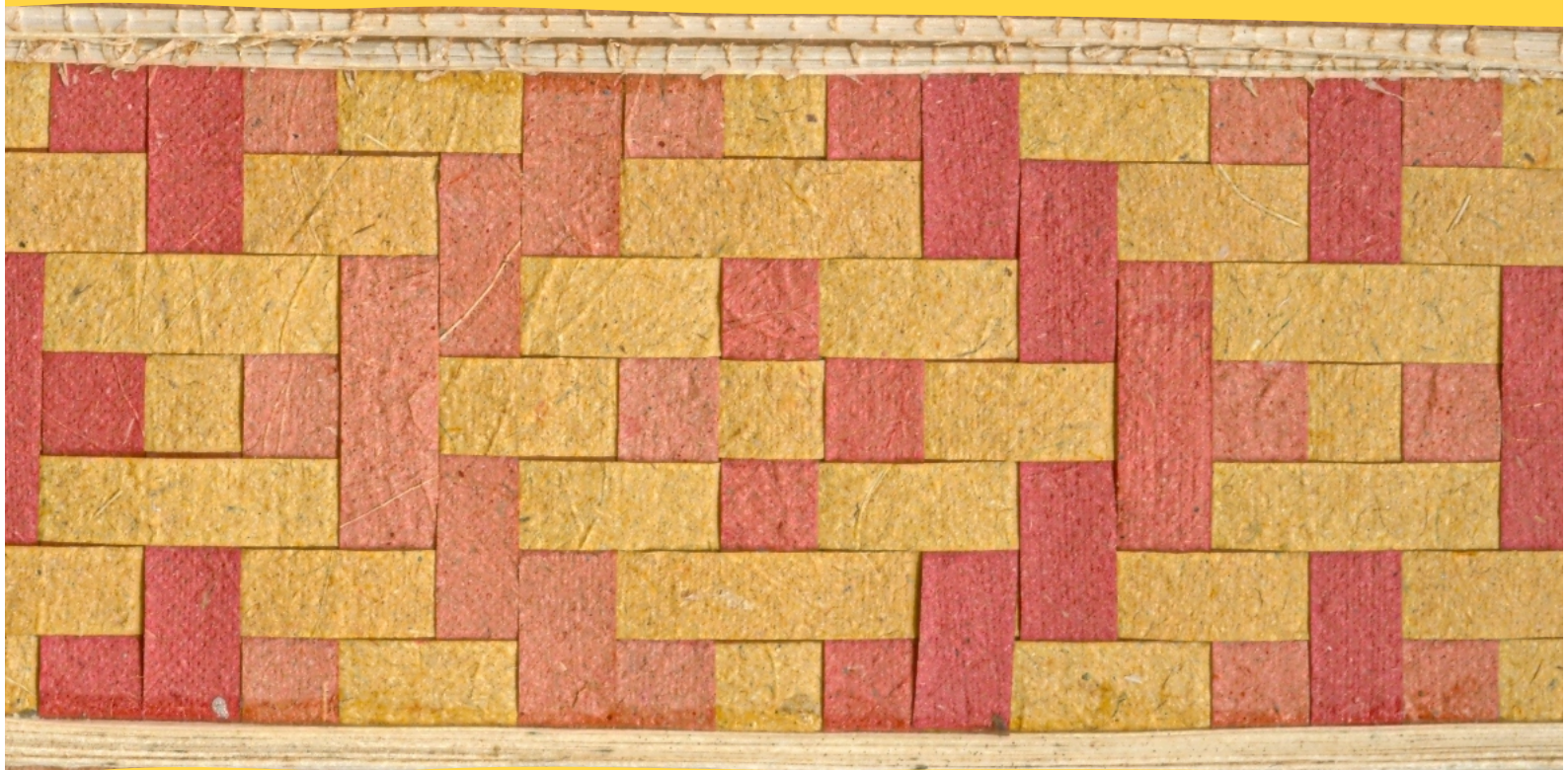
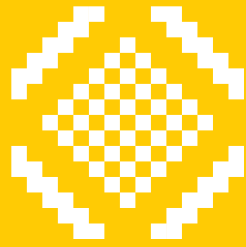
ndaikuaai ae aikuaa va'e'ỹ rivy ndaikuaai ae xe. Ndaipapa kuai, oipapa tavy okuapy xera'y kuery vy tu, kueue ma ri tu avy "trinta" he'i, heta ete ma oikuaa va'eri, xekyvy kyrĩ ma oikuaa rã. Ha'e gui ma, xe ke'i ju xerenõi, xepe'i ra'yxy. Ha'e py aa py ma rima ndaxepo'aka vei ma imemby ramõ va'eri ramo. Ajopy amoatã ha'e ni mba'eixa. Ha'e gui ma rima, ja aenoi ma omba'eapo va'e kuery. Xee ma ndaxepo'aka mõ'ãi ha'e. Too'i tema ha'e. He! Too'i tema ha'e ja, toguera'i ha'e ramo ma anhetẽ ave xepi'a ra'yxy ou vy ogueraa. Ogueraa ha'e va'e gui ma xekangy aguã py ovaẽ. Ha'e va'e gui ma terã ndaikoi, ha'e ja xekangy ma ha'e ko. Ha'e vy ma rima, aa ju ma ha'e, Wera reikua rã nderovaja? Oiko imemby kuery vinte trẽs ano va'e imemby'i ipuru'a'i ha'e ja mboapy ve'i ave ipuru'a'i ha'e py gua kuery. Ha'e vy py ha'e va'e oguera'i xeke'i rire ma oikuavã'i ra'e hospital py dois dia gue py ma vi tavy oikuavã nhendu. Ha'e rire minha je ou vy ipuru'a'i va'e pe ju aipoae'i, "ha'e katu penoi rã katu penderexapa rã rima" he'i, "nhanderexa va'e rima" he'i. He'i ramo rima je ixy emboty ndejuru porami he'i angue'i "omombe'u ndeayvu eme" he'i. "Ani ma nde ndeayvu, kyingue jaryi'i re ani ndeayvu", he'i ramo je ndaijayvui okuapy. Rire katu anhetẽ ko'ẽ haxy'i ramo ixy xerenoi, nhande ni ma rã teĩke hospital py hea okuapy va'ekue tu xeaememe'i avi ha'e py gua kue'i ry aexa'i. Ha'e gui ma xeporiau rai karamboae terã xe anho voi ha'e rami ambojaua'i py ha'e. Ha'e gui jurua kuery tavy anyi ae ma ha'e ndoejai ma ta'vy, ha'e vy ma ani ve ke xerenoi ha'e ma. Xerenoi eme ma ke any ha'e hospital oĩi ri ramo tapeo tema ha'e py. Ha'e teĩ katu po rami he'i

va'ekue'i ae ri teĩ tereo'i ju he'i opi'a pe ra'e. Ha'e rã tu ou ju xereraa ju. Ha'e vy ma xee ha'e py, xe kyingue'i ha'e py meme'i ha'e, pavẽ'i xerenoi ramo xea'e'i aa aikovy. Amonguepy ma xeirũ rã'i xejaixe'i ae ma, xejaixe'i aenoi, ta xemoirũ'i ha'e. Xee py peixagua rupi ma ndaiko mo'ãi ha'e ae'i va'ekue amboae'i toiko ha'e he, xee ma ja, xeayvu va'e'ỹ ri vy ja ndaxeayvu kuaai'i ae. Po rami peve'i tavy xeayvu.

17 de dezembro 2013

Rosa da Silva

Nhandeka'aru pa porã'i ju xeretarã'i kuery. Xee ma ha'e ramigua'i rupi amba'eapo'i va'e, ae'i avi. Ha'e rami gua rupi ma xekyvy'i rupi aikoi va'e ae'i va'e avi. Opy re onhendu'i ramo, apita'i vy e'ỹ jepe ambojoyvy'i va'e vy ri peixa, xee ma aikove ju xepe'i gui. Ha'e ma aỹ ramo ete'i ae ou'i oikovy va'eri ambo'e jepi areko vy porami ke ndeayvu'i ha'e jepi. Ha'e ae. Ha'e rami gua'i rupi ae. Xee minha ha'e rami xememby kuery. xememby areko, imemby riae'i va'e peteĩ, Ha'e ma nunca hospital rupi amondo uka va'e'ỹ, ranhe. Ha'e gui ijapykue katy gui ma kue'i ma, mae ma ndaxepu'aka vei rã ogueraa xememby'i agỹ Mirim ra'y xy va'e. Mba'eixa, agỹ gui kunhataigue py, kunhataĩ vy, mara rami pa imemby va'e rã'i, ayvu oendu va'e kue'ỹ e'ỹ vy py, ha'e ramia oĩ rã rei aema. "Mba'eixapa mitã oĩ, marã rami pa mitã õi, ojau aguã rami e'ỹ rima oĩ", he'i jurua oexa vy. Ijapu'a pa rive rima oiny he'i ramo jepe xee anhanima. "Xee ndorogueraa uka mõi'ai noroikyxĩ uka xei" ha'e. Ha'e rami ae vy anha'ã teĩ ma. Ha'e gui peteĩ pyareve re, "ha'i ejo ranhe, epoko poko'i" he'i ramo apoko poko, ramo ma oĩ porã rei merami va'eri ijapu'a pa rive ha'e xea ainy. Ha'e gui ma aa ju xe ro'i py ae, ha'e rive rima, "ejo ju ranhe ha'i" he'i. "Mba'e retu peixa ri aĩ" he'i. Ko yy rami gua oẽ. Ha'e vy

---

mitã re apoko ramo ni mba'e ve ou vy e'ỹ. Ha'e va'e rema py agỹ jurua kuery pe
meme ma py oexauka. Ha'e rami gua vy py jurua ja ou ma, vy ma aipoe'i "xee ma
anhanima ae". "Aexa rã xea rive'i" ha'e. Ha'e py ni namondo uka xei ha'e gui ma
ja, ou doctor kuery ja ogueraa ma. Rovaẽ ramo ma oporandu ramo ma aipoa'e
mba'eixa nipo oĩ ha'e. "Opokoi teĩ ma nha'a" he'i. Ha'e rami vy katu ogueroike vy
ja oikyxĩ ma, oikove rã oikove'i. Ha'e ore ma joo'i rami xememby'i reve orepy'a ty
ty. Ha'e rami vy xepy'a py, Nhanderu ma te oikuaa rã ha'e, oikove'i vy tu oikove'i
rã ha'e. Ha'e rami vy oikyxĩ, ha'e rami vy ha'e ma ha'e hospital py kue'i mae ta
avy amondo uka. Ijypy gua tu tekoa'i py meme'i ae aexa. Xeremiarirõ'i kuery, xea
katy gua nda'evei ramo xe, naenoi xe'i va'e, vy xea'e'i meme aexa, xea'e'i meme
aexa, aexa vai'i va'e Mingo rajy'i tema xea'e'i guare'i ndokakuaai'i. Ha'e gui
xememby me Mingo ra'y'i tema jy py ve'i avi, aexa xea'e'i avi ha'e jave ma xepeĩ
naenoi avi. Ha'e va'e minha, arekokuaa jepe ae, ma xee trinta ano ma teve rima
xee jypy'i reve py apena'i. Jypy'i ete'i ambojau'i va'ekue'i ma agỹ ta'y reta ma.
Vito'i. Ta'y pa ma. Ndaperde vaipa'i ta'avy ambojau va'ekue'i mokõi te, mboapy'i
teĩ ko aperde va'ekue. Ha'e va'e peve'i avi. Avei amogue py kyrĩgue'i are ae ja'e
are ja'e, rogueroko'ẽ kue'i gui ma, Mingo rajy'i anho ma dois dia mokõi pytũ re
roguerõi. Ha'e tuu ma amboa rami ju. Eraa ke, togueraa nde'i py ha'e mba'erã tu
pende ijaryi kuery peĩ he'i. He'i ramo, ha'e ma nunca ogueraa uka va'e'ỹ'i avi
guajy. Rõi roke'i roiny ha'e py roarõ'i roiny. Avei ha'e rami aguã py agỹ gui
kunjague'i, ndaipya guaxu vei ma vi. Yma xee ndajui teri pe Pariquera gui jave'i

oiko'i raka'e, imemby raxy'a'i py omano'i. Ha'e va'e re anho ta py ha'e kuery omoma'ẽ. Ha'e va'e re anho ta ma je ja omanomba rive ta pa mitã, mba'e ta ha'e rami ha'e xee. Ha'e rami guarã va'ekue'i ae'i vy nho rã rikatu ha'e rami. Xee anhanima xe apy... pendere apena'i aguã. Ha'e rami vy rima xee xeremiarirõ kue'i ry ndoo vaipai ae. Namondo ukai va'e tu, xo xememby anho ma rima agỹ, onhekyxĩ nho ja'e, jurua apy jepe py omboaxa. Ha'e gui ju tu ambojau'i va'ekue'i meme'i ja'e, joo rami xepeĩ reve. Roiko ja'e, oky rã oky, xee ha'e rami agỹ reve xerenoiĩ va'e py rei, ni nairatãĩ mamoo aa py ndavy xerenoi agỹ nga'u, kuri rupi nga'u tou ranhe... ni naxeate'ỹi. Xee naxeate'ỹi ake rã ijyvy'i ry ajupy nda'itui'i ma voi'i ramo. Ha'e va'e Nhanderu gui xe mbaraete aguã nda'e rei xee. Kyringue'i guirami xee aexa'i ambojau'i va'ekue xee avy'a ijeyvate pa'i. Ha'e rami gua'i vy ae ma guirami, xerexã'i'aiko vy. Ni ndajapo kuaai ta vy moã'i, ha'e imemby raxy'i va'e pe ae. Xo peteĩ'i ma je aikuaa'i va'e kapi'i'a'i anhoĩ. Kapi'i'a'i anhoĩ. Aikotevẽ nda'e rei ja'e imbouare'i re aikuaa pota. Ha'e va'e ramigua. Peteĩ ma, apy xepeĩ ra'y'i, xeremiarirõ'i ipuru'ã ajaya va'ekue'i ma tuja ma. Ha'e va'e kue'i rei minha, oguerojexa vai rei'i ha'ea'e'i apy ramo ijaxe'i ndaipoi avi. Xea'e'i aexa va'ekue'i tuja ma. Xe ha'e ramigua arovy'a, hepy re rima aa, hepy kue'i ma aipota nda'ei xee. Nhanderu, ha'e va'ekue'i xe pytyvõ'i ramo ha'eve ve ma xembaraete rã ha'ea'e'i te ma areko. Ha'e ramigua re mbovy ma pa vi aexa'i aikovy va'e. Xeremiarirõ'i kuery gui mokõi te guyrui pygua'i va'e anho'i ma. Ndaexai'i avi va'e, Mingo rajy'i ha'e va'e anho'i ete'i tavy amongakuaa pa'i ikuai pa'i xeremiarirõ'i

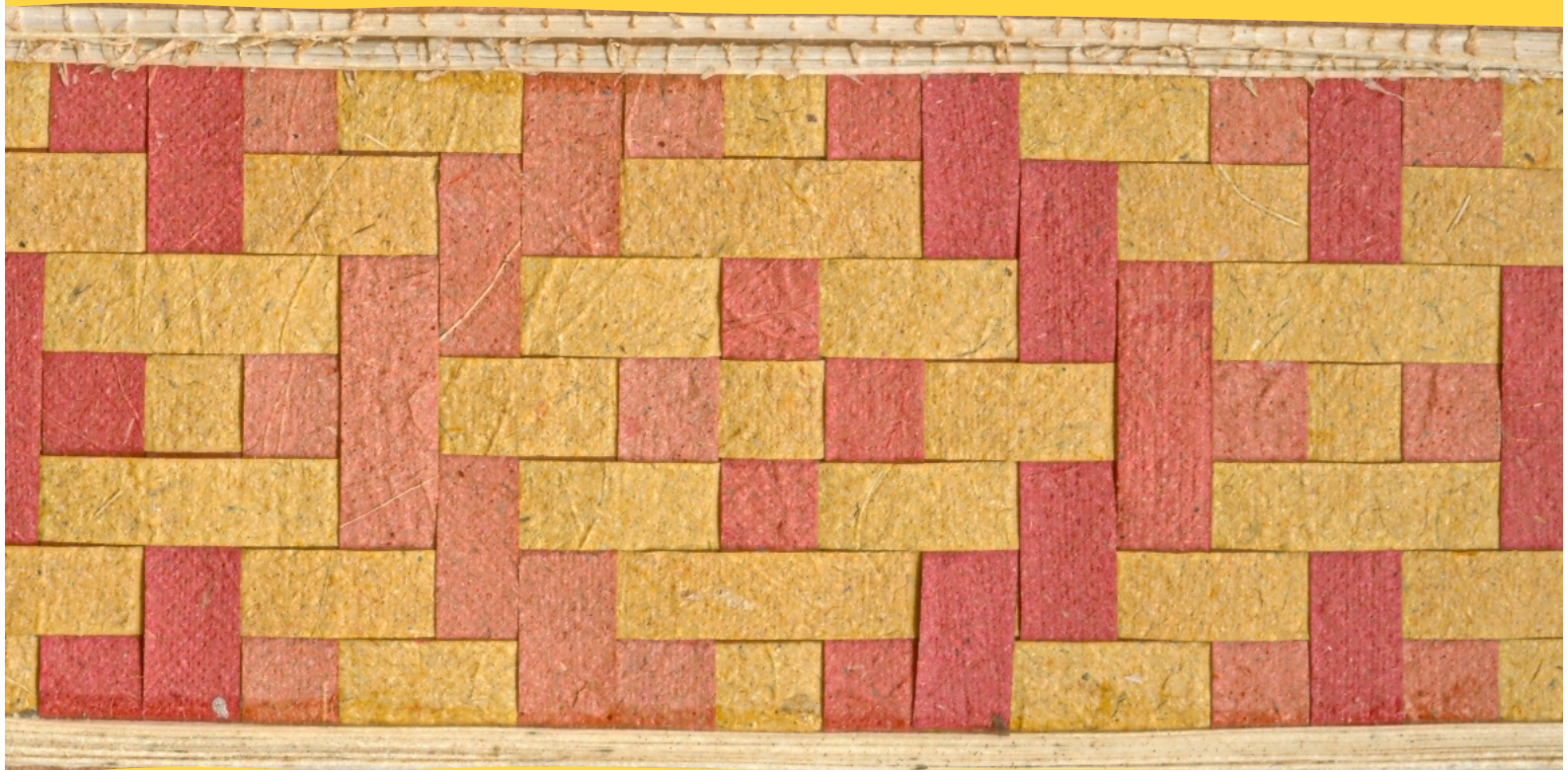
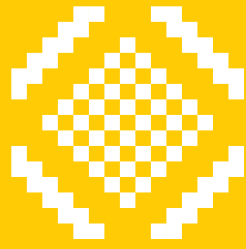

cue'i ry. Guirami aju'i aikovy, xeremiarirõ cue'i ry, ha'ejavi katu, nhoetarã'i cue'i ry
aexa vy xe arovy'a ta avy avy'a nda'e rei. Vinte ano raxa py aju xeryke'i kuery
aexa. Xeryke'i aexa rã ajei, oikoague xe vy pe ijavaete! Aju rã xeryke'i mba'e ty'i
rupi xerero ma'ẽ ranhe'i oikovy ague'i xevy pe ijavaete'i. Rire teve jepe, tove
guirami'i ta xembaraete taikovy'i ha'ea'i areko'i. Imemby cue'i ry hemiarirõ cue'i
ry, rive'i ma guirami aexa'i aikovy ha'e xae'i xepy'a py rupi rive'i ta'avvy. Ha'e rami
rã xekyvy'i oua'i rupi aju'i aikovy. Onhendui ma ramõ mborai'i aupity vy e'ỹ
ambojoyvy'i rã aikovy. Ha'ea rami vy rima guirami oa'i py te ma aa'i va'e ae'i tavy
xee. Agỹ rei minha aendu'i, ayvu ombou, ha'i reju ju ta ma pa he'i. Avai
ombojevvy'i mokõi pytũ re ju ma he'i. Ha'e va'ekue arojapyxaka, mara rami
nda'avvy karai cue'i ry omombe'u. Guirami peju ague'i katy gui nhaendu va'erã'i oĩ
ju, he'i ri nda'u, ha'e paa teĩko aroguapy. Ha'e rire jepe, ãge ayvu ombou vy,
mba'eve'i nomombe'ui, ha'e va'e ju arovy'a. Mba'eve ndoexai vy ae ma Karai
cue'iry nombombe'ui ae aroguapy kuee karamboae. Xee avy'a vai pa ete guirami
ikuai porã mba'ia re, kyingue'i ha'ejavi'i guirami hexã'i va'e xee arovy'a. Aipo
rami rive'i ko xeayvu, xee katu ve ma ndaxeayvu kuaai'i vy.

17 de dezembro 2013

João da Silva

Opa'ia py ma tamoi porãve'i pende'vy pe. Xee ma ha'e va'e'i ko, ko avakue, avakue reko gui ma, nda'evei ma ramo, ikuai xe arami, ikuai ta'y reta okuapy teĩ py, ava py ndojekuaai. Ha'e kunhangue'i pema nda'eveive, imemby va'erã meme'i ikuai kunhataigue. Ha'e rami vy py xee peteĩ mba'e aje'i amboypy a'i py xe'vy pe noiporã mba'e re'ỹ. Agỹ gui, kuee guive penema'endu'a. eh, kunhangue'i ma avakue rami'e'ỹ heko, heko mboae'i ju. Jaxy ra'y re heko'i okuapy kunhangue'i. Ha'e va'e py, agỹ gui ndajaexavei, gueko re pa oiko'i terã pa any. Ha'e nhamombe'u ramo kunhangue'i nomombe'u mo'ãi ha'ete'i. Ha'e rami vy rikatu agỹ gui ko, imemby'i va'e voi ndoikuaavei. Yma yma xee, ha'i rãgue rã'i oiko jave ma ha'e rami e'ỹ karamboae. Oporandu'i, omenda va'e kue'irya rupi oguapy'i oiko vy. Mbovy jaxy ma pa ndoexavei'i, a'i ha'e javi re oporandu ramo kunhangue'i voi omombe'u porã'i karamboae yma. Agỹ gui ma ha'e rami e'ỹ avi, oikuaa pota'i, kyingue jaryikue'i ry vy ae ma oikuaa pota'i ra'ãga ramo ivai vy nomombe'ui. ha'e rami vy ni mbovy jaxy ma pa uguerekoa nomombe'ui avi. Ha'e rami py katu agỹ, agỹ mokõi rupi oĩ: medico kuery voi, amongue te'i oikuaa porã, amongue ndoikuaai. Ha'e rami vy, xee, nhande te'i reko ma, kunhangue'i py

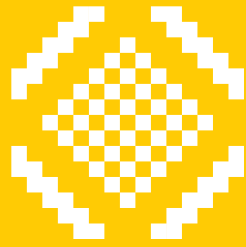
oguereko'i va'e kyingue'i oguereko va'e, xee aexa karã nove mes, ndoaxai va'ekue. Nove mes oaxa'i vy rã nda'u oaxa'i peteĩ ara, mokõi ara'i pa oaxa'ia ma ndaikuaa ete'i raka'e. Agỹ gui ma ha'e rami e'ỹ mokõi ve rupi, nomombe'ui ndoikuaai rã ixy kuery ae'i voi oikuaa va'ekue. "Mokõi jaxy'i re ma teve, areko'i" he'i va'e yma. Ha'e gui ijaryi kuery oikuaa ma, nove mes ojeupity ou vya gui ja oikuaa ma mbovy ara py pa itui'i mbovy pytũ py pa itui'i aguã oikuaa ma ijaryi va'ekue, agỹ any vei. Jurua pe oexa uka ramo, amongue oaxa vaipa ma rima ra'e teĩke jaye'o he'i. Amongue katu itui aguã'i pyae ma rãe ma rãe ma kyingue'i, va'eri itui aguã py e'ỹ teri he'i. Ha'e rami gua py guive py xee xerekoa py ajejopy pa ha'e rami vy, ndoikuaai va'e, agỹ, agỹ roju, xee xerajy kuery ko kyingue'i rexa kue'i ry ndaikuaai agỹ ayvu rã'i oĩ oreapy, mba'e re'ỹ. Ha'e gui, ha'e va'e ma amombe'u pendeivy pe ha'e rami vy, imemby'i va'e kuery voi nomombe'ui ha'e ndoikuaa potai merami ha'e rami vy katu, kue'i ete'i, kue'i oreapy ndoroikuaai ni nomombe'uai ni xevy nomombe'ui. Omombe'ua'i ramo ma xee voi aiko va'e ha'e rami gua rupi. Ha'e rami vy tu, tovaja'i ma motorista, ha'e rami vy, nda'evei ma ramo, oapura ixupe oliga ra'e, xaude ma'e rã medico py ou aguã ambulancia ogueraa aguã. Ha'e rami vy ma omboaxa tovaja'i Mingo pe vy teĩke eraa. Ha'e ko mitã rexa'i ikuai va'eri. Ha'e rami apy katu ogueraa nipo itui rai'i va'e ma, ogueraa pe marã nhanderekoa gui ogueru pe ariro he'ia katy'i oguerua py ha'e kuery ha'e'i apy, tovaja'i ha'e ae'i apy tei, ambulancia py py rive'i oguereko nhendu. Ha'e va'e py py, ate xee ma aupity'i ainy ayvu py. Nda'evei ramo. Ate

jurua, cacique mba'eixa rã tu? Cacique mba'eixa tu ndoikuaai rity'y, cacique teĩke oikuaa, parteira kuery ikuai va'eri ha'e rami ete, he'i aguã rami oĩ. Ha'e va'e py ra, ko kunhague'i teĩke ojekuida'i teve ja'e. Ko mitã rexaa kuery jepe'i oikuaa pota agui teĩke ha'e kuery re ijaryi kuery re nho ojapyxaka ramo rã ha'eve. Ha'e rami e'ỹ rã oo rive vy ja ha'e rami tape re rive ha'e va'e py tovaja'i Mingo peixa ijayvu. "Ndereikuaai avi ty'y nde'e" he'i rã "ndaikuaai naendui" ha'e. Ha'e rami vy mba'eixa vy rã, xee ae'i'a py ore ae'ia py areko kuaa nho, mba'eve nonheaconteceia gui rive'i ma ko ajekapa mba'eixa nipo jurua ijayvu ra'e ixupe. Ha'e onheacontece ixy gui onheacontece va'e rire ma je Mingo rãngue opaga. Ha'e va'e gui teĩ ko xee aipoyu nho tataypy rupa ha'e javi re ha'e rami, vy rive ri xema'endu'a ha'e va'e re peikuaa aguã peroayvuve'i aguã kunhague'i, nda'e'vei nho ja'e. Kurive'i itui'i ta ma va'eri ogueraa rã tape re rã ae ma, ke jurua kuery ma ha'e rami e'ỹ ju. Oata dez dia, quinze dia py ja ha'e kuery oo ma, itui ma ha'e rami, va'e ramo py nda'evei. Ha'e va'e tema amombe'u oĩ'i va'e, porami peve'i amombe'u jaikuaa aguã'i rive.

17 de dezembro 2013

Marilza da Silva

He xeretarã kuery, oreruvixa'i kuery, ore kunha karai kuery. Nhande ka'aru pa'i jevy ma. Tove katu tanhande ka'aru porã mba'i, kiringue'i rã ha'e rami avi. Xee arovy'a ete avi peixa, nhaneretarã'i kuery, ko huvixa'i kuery, ko nhane kunhã karai kuery jogueroguata nhande ratapy'i re. Ha'e va'e xee arovy'a avi. Ha'e vy ma peteingue'i avi xee xeayvu, xeayvu reta aguã'e'ỹ. Xee katuve ma ndaikuaai maru rupi pa hapogue roayvu'i aguã ndaikuaai. Riateĩ ko nhanembouare kuery ma, nhanemboayvu ma ramo opa mba'e'i re 'rã nhandeayvu. Jarovy'a ete ko yvyra'ija kuery, ko omba'eapo'i okuapy va'e, arovy'a pavẽ. Ha'e rami vy ma xee, parteira gua'u'i avi aiko, parteira gua'u'i avi aikovy'i. Mboapy'i xeayvu ta, xee namboykei. Porque amongue py, apy nhande ikuai'i va'e py amongue, ni ndogueroviai py. Ha'e rami py ma xee porami xeayvu. Xee ma ha'e, parteira'i avi aiko. Kuatia areko avi. Ha'e va'e regua. Ha'e rami vy ma anhetẽ xeretarã'i kuery, ko pende ratapy'i gui peguata'i pavẽ'i pejuvy va'ekue tove toĩ porã'i, ha'e orevy pe ramo ha'e rami avi, ko ore ratapy'i va'e re. Ore ha'e rami avi. Mamo hete gui meme ngatu va'e rã? Ha'e ai anhetẽ. Apy xeretarã'i kuery, xee xe ha'e xeayvu aikovy, kunumigue perã xeayvu, ayvu reko rei'i rupi ri xeayvu ta. Kunumigue pe

xeayvu'i vy, ha'evea rupi ke peiko a'e. Kunhataĩgue perã ha'e rami, ha'evea rupi ke peiko a'e. Nhanderu kuery nhanembou ma vy, "kova'e rupi ke eiko eme" he'i, "kova'e ke ejapo eme" he'i, ha'e he'i va'e kue rami e'ỹ nhandekuai. Ha'e rami e'ỹ ikuai kunumigue. Kunhague'i rã ha'e rami, kunhataĩgue'i noendui nhandeayvu. Ha'e rami py ma, amongue, ojejogua ovy, mba'e poxy py rive ojejogua. Ko ipuru'a'i va'e kuery, ko ipuru'a ramo ramo va'e, noendui nhandeayvu. "Aỹ ke embopixe eme ke, xo'o" he'i. He'i ramo ha'e pyau okaru, pytũ ma ramo okaru okuapy. Ha'e ramigua ma je ikaxĩ vai va'e. Ha'e rami py ma nda'evei, kunhataĩgue kunumigue okaru pyau. Nda'evei ha'e va'e py. Ha'e rami ve'ỹ py aỹ, yma rupi py ha'e rami e'ỹ. Ja, quatro horas rupi ja nombopixeveima xo'o. Ha'e ramingua ma naikaxĩ vaipai. Xee minha agỹ akaru vy ja xekaxĩ'i ma aiko vy. Ai tengua ja'e. Anhetẽ ja'e. Xerory rive rima. Avy'a gui ri. Ha'e rami ma xeretarã kuery. Ha'e ko, Nhanderu, Nhanderu nhanemboguejy ma nhanembou ma nhanemboapyka ma imbouvvy ma vy, "Kova'e ke ejapo eme ke." "Omongeta ta" he'i. He'i va'e kue rami ve'ỹ agỹ. Kunumigue noendui nhandeayvu oo pe, tetã re oo vy. Mba'e pa oiporu? Mba'epa oiporu ha'e va'e? Ha'e rami gua ha'e javi nda'evei xevy pe. Xee xeayvu'i rã, "Ha, ndee katu, ndeayvu xexy e'ỹ ma, xeru e'ỹ ma, xeru minha nda'ijayvui, xexy minha naxemongetai" he'i. Ha'e rami rive ijayu. Ha'e rami gua ae ma noendui ovy. Agỹ ma amboaxa ta, koo petỹ vaikue reju. Kunumigue noendui va'e, oo pe, tetã re oo ma vy. Mba'e pa oiporu? "Petỹ vaikue ke eiporu eme ke" he'i. Nhanembou ma vy va'ekue ri Nhanderu kuery. Ha'e rami

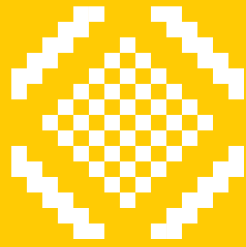
e'ỹ ikuai kunumigue agỹ. Oiporu petỹ vaikue. Ha'e rami gua ae ma, nhanemoakanhy ja'e rã, omoakanhy ja, ojaxoxe vy ojapo imondaxe vy imonda. Ha'e rã'i gua'i javi oĩ, ha'e rami ramo nda'evei ha'e va'e javi, xevy pe nda'evei. Mba'ereu Nhanderu nhanembou ko yvy py? Nhanembou ma vy nhanemongeta opa mba'e'i re. Rami e'ỹ kunumingue ikuai. Oiporu petỹ vaikue. Oiporu opa mba'e rei rive. Nhama'ẽ inhakã, inhakã, kunumigue akã re nhama'ẽ rã, iju rei ramo aete kai guaxu merami. Ha'e rami gua nda'evei jaiporu. Ha'e rami gua nda'evei peiporu kunhataĩgue'i kunumigue'i. Ha'e rã nhanembou ma vy ne'axĩ re'amy nhane'axĩ mba'i nha'ã my. Ha'e va'e ma Nhanderu nhanemongetaague nhaendu va'e kue. Ha'e rami rive'i, ama'ẽ guirami, mba'e retu nde'a remboju ju ma? ja'e ramo "Ah! Xe ae ma! Xe reko ae ma!" he'i jevy ae py vy ja nda'evei. Ha'e va'e ju ma xe vy pe nda'evei. Kunumigue'i nhamongeta ranhe'i rã. "Xee ae ma aiporu, xee ae ma amopytãmba, ndee e'ỹ ma" he'i ju ma. Ha'e rami py nda'evei. Nhanderu kuery py, ndoipotai ha'e va'e. Hery va'eri, hery, nhanderery oĩ va'eri ha'e rami ramo nda'evei ha'e va'e. Nhama'ẽ rã pee rupi ou oinỹ rã nhama'ẽ rã nhaa hi'a ju rã pe karaja guaxu merami. Hi'a ha'e rami nda'evei. Ha'e va'e py, opa mba'e'i re nhandeayvu rãe ma, "Ha! Mba'e re tu po rami ri ijayvu, mba'e re tu po rami ri?" he'i, "ijayvu xemoxĩmba". Peje aguã e'ỹ aipoa'e. Ijayvuxe gui rive rima ijayvu, hea aguã rupi rive ramo nda'evei ha'e va'e. Nhandeayvu'i teĩ ae ha'e rupi meme nhandeayvu teĩ ae ma. Xee arovy'a ete xeretarã kuery. Ha'e apygua kuery ha'e kunumigue ma ndaipoi teve ndipoai, oendu aguã peiporu eme, peiporu eme

ke ha'e va'e'i. Va'ekue rami ve'ỹ ma Nhanderu kuery. Nhanemongeta ma vy, ha'e va'e ke eiporu eme. "Ha'e va'e ke ha'e rami eme ke, ha'e rami ke ejapo eme, ha'e rami ke eiko eme", he'iague rupi ve'ỹ nhandereko'i. Va'ekue gui teĩ ae ma, amongue'i va'e nhaendu'i rae ma. Amongue'i va'e kunumigue, kunhataĩgue, anhetẽ rima ra'e ijayvu. He'i nho va'e rã ko. Agỹ katu ve ma, haxy rei, haxy ja'e, ate opy'i re jepe nhaporandu nha'ã my, jajae'o nha'ã my aguã, haxy. Ha'e ko, jeroky jere ma ndaxyi. Ndaxyi ha'e va'e. Nhaa ojerokyxe vai, nhaa ojere jere, nhaa nda'evei teve guevi ogueropo ropo ha'e rami. Aguã ma ndaxyi. Ha'e rã nhaporandu, jajae'o nha'ã my Nhanderu. Nhanembou ha'ere jajae'o nha'ã my. Aguã ma haxy. Xee arovy'a ete rei, xee aendu avi, xemongeta rã ha'e va'e arovy'a peju mombyry gui, ni ko'i rupi ikuai va'e rã ha'e rami avi ha'eve, oendu'i va'e kuery ha'eve avi. Ha'e rã ma kova'eama aguyjevete po rami peve'i avi xeayvu.

17 de dezembro 2013

Agostinho da Silva

Aỹ ma kyingue mborai pemonhendu va'e, pee pejapyxaka ke. Mba'e re pa mborai peikuaa? Agỹ py, pova'e minha ayvu pyau avi. Yma ore kuery pe ma oreramoĩ, axojava roka reko axy remonhendu "tarova reko axy'i" e'i, "mborai" nde'i. Agỹ ma "mborai peje" ja'e. Ha'e ramo ae py opa rupi nhaendu kuaa. Ha'e gui yma guare py ri oreayvu ramo, opa rupi avi ta'vy ko tuja kue ve'i oendu kuaa oikuaa. Ha'e vy ma tarova reko axy'i pemonhendu'i va'e pe xeayvu ta. Mamo gui pa? Mava'e? Mava'e tetã gui pa? Po rami a'e ramo ae petende rã. Mamo Nhanderu roka gui, mamo Nhanderu retã gui pa? Ore kuery, oreramoĩ, ore mbo'e raka'e vy aipoe'i. Agỹ minha peporai'i vy, heta ma aendu, ã ko para guaxu re meme oporai va'e tekoa ha'e javi rupi aendu. Ë. Yma guare guare'i reko, mborai'i oiko va'e opa rupi aendu, xerekoa py aendu, apy aendu ma kyingue'i oporai'i ramo. Ha'e vy anhetẽ ae py ate xee ma ndaikuaai. Pero xeramoĩ, ha'e gui xeru, ore mbo'e karamboae vy aipoe'i, nha'exa'ã ya my, jurua kuery mborai re oporandu. "Mba'e tu peporai, mba'e pe tu pova'e mborai? Mava'e Nhanderu tu? Mborai pendeivy ome'ẽ" he'i e'i ramo. "Opy, karai kuery mborai omonhendu va'e

ri, jurua pe napemonhendui aguã pova'e peporai" e'i. Ë. Agỹ minha anhetẽ
nhande opa rupi ate xeropy ate xee, guirami, jurua kuery omba'apo va'e teĩke
nhamoingue, teĩke jaexa ukaa. Ha'e rami rã nanhande ajuda ve'i rã, tembi'u
ndogueru ve'i rã ro'e. Ore cacique voi porã mi oreayvu. Ha'e ramigua rupi py agỹ,
ja pexa ma opa rupi ni peteĩ enda py ve'ỹ ma ja jurua rive ma opy'i omonỹe ve,
heta ve. Jurua rive ma nhande kuery gui opita va'e gui ve ikuai opy. Jaexa. Ë.
Ha'e va'e re agỹ, ko kyringue'i opa rupi mborai'i pemonhendu ate he'ia rami, xee
aendu avi ki ijayvu, Paraná re aa py karai ijayvu vy aipoe'i. "Pende kuery tu okai
re, kyringue napemboporaixevei ma, dinheiro pe ganhavy ae tu, kyringue'i
pembo'ao pa, peraa tetã re" he'i. Pova'e minha anhetẽ avi. Yma, yma
nhaneramoĩ kuery ma orembo'e karamboae oka'i re, riae teĩ, anhetẽ jurua retã
rupi ndorereaukai. "Hã, tapeo dinheiro peganha" nde'i. Kyringue'i, ha'e rami
oreapo, pero ore tavy ndoreaui. Ore kuery tavy ava kue'i pavẽ'i, yma py ja ni ao
ma ndoroguerokoi. Ë. Ni ndoreaui. Ha'e rami, orerambeo ratãgue rei'i, ni
orerambeo, nhande ipara rei va'e romoĩ, ã, agỹ a rami e'ỹ. Agỹ tu guirami Funai
pe cacique kuery nhaneme'ẽmba ramo ma nhande riko pa. Kyringue'i ijaopa, ipy
regua pa, exa regua pa. Ha'e rami, ha'e jave py ni, ni jurua kuery ndoikei, ni
Mbya kue'iry meme rive'i orekuaia py, ore mbo'e vy aipoe'i. "Mborai
pemonhendu'i vy pema'ẽ. Agỹ minha nhande ryke'y, oexape ju ma, nhanemopu'ã

ju ma, nhanemboayvu, nhanembory'i, nhanemongaru'i ju ma jogueru vy. Ha'e ramo ma, Kuaray oexa pe'a re pema'ẽ" he'i. Ha'e vy py, ha'e va'e aipoe'i. "Kuaray re oexapea re pema'ẽ vy ma, Nhanderu papa'i yvy onhono araka'e. Va'e kue py pemonhendu." Ha'e vy ma, mborai omonhendu primeiro ja'ea rami. Jopy'i mborai omonhendu'i vy ma, Nhamandu retã re orembojerojy, orembojerojy ta'vy, agỹ arami e'ỹ. Agỹ kyingue ojeroky vy, atãgue rei, ho'a my arami e'ỹ tavy oreapo. Peteĩ xondaro oiko oguata va'e, pejerojy ju, pe'ã rive me, he'i vy py, agỹ minha yma guare jerojy ma ni ndajaexai. Kuee ma apy oreramoĩ oexauka karamboae jerojy, ha'e gui mba'exapa jaguataa, pe oexauka. Ha'e ma, xee, xe minha ha'e va'e mborai ni, aikuaa nha'a teĩ, ni ndaikuaavei. Va'e kue, kuee apy, nhande ryke'y omonhendu. Po! Ajae'o vaipa, ni ndaxeayvu kuaavei, kuee karai kuery ijayvu'i va'e ijayu'i teĩ, ni xepy'a py noĩvei xeayvu rã, kuee ai rive'i karamboae. Anhemboaxy. Agỹ py, ko va'e rã vi py, yma guare, ange'i aipo ha'ea rami, omanomba'i ramo, je peiko. Ore ramyminoĩ kuery kyrĩĩ okuapy va'e kue kue, oitenta noventa ano oguereko va'e oexa aguã. Ha'e gui ma agỹ ma Tupã kuerya katu ju peva he'i, Tupã retã re ju roo. Nhamandu kuery gui rova ju Tupã retã re. Ha'e vy ma aipoe'i: "Agỹ ma mborai pemonhendu e'ỹ re, yma ma je jogueroguata araka'e, jogueru araka'e yy rembe re." Pero ou rive vy e'ỹ ou vy mba'exa pa oguata araka'e. Ange ma oexauka kuri nhandevy pe. Ha'e py tenonde py oo va'e

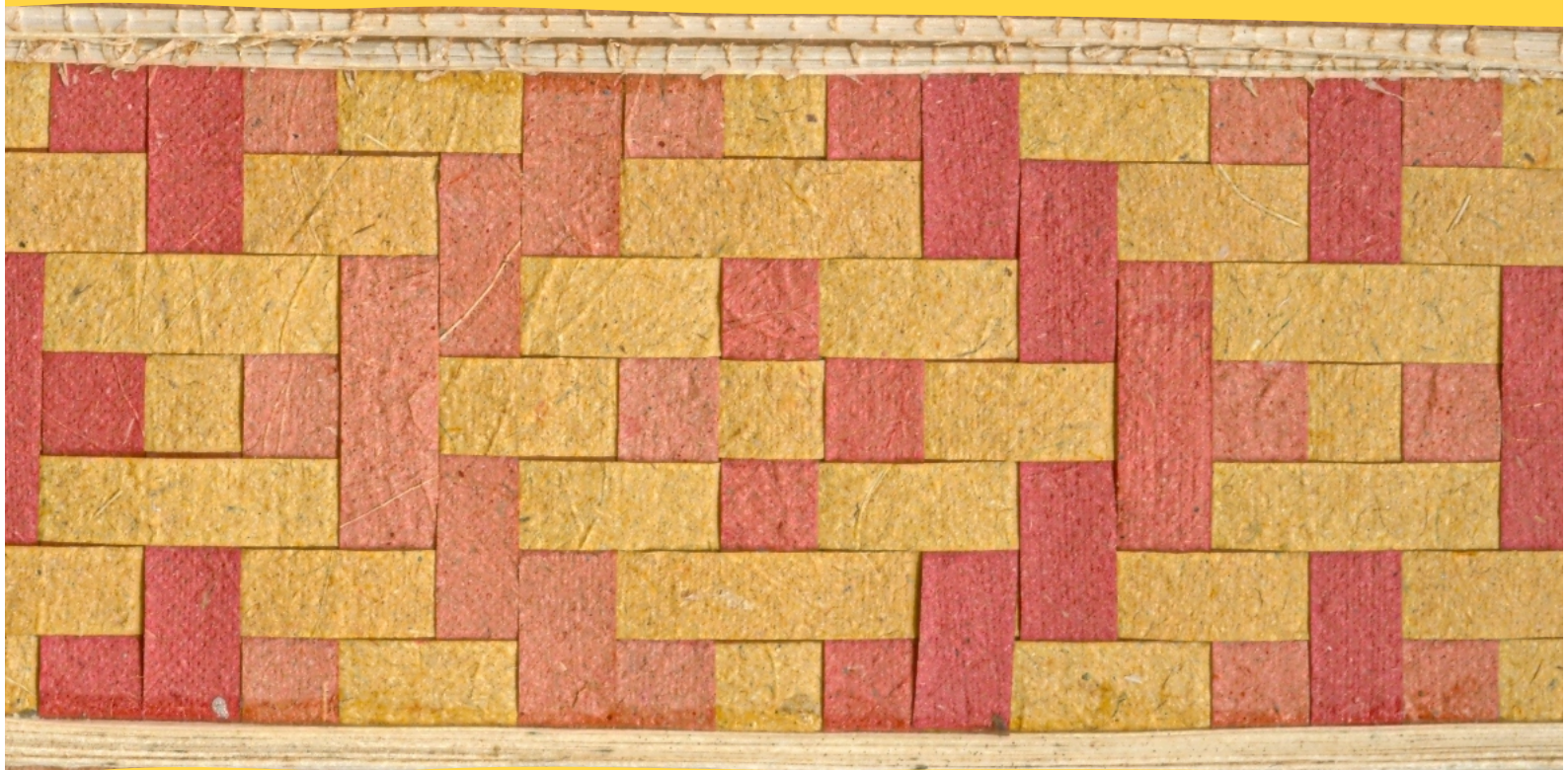
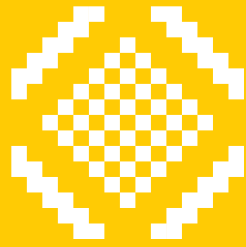
peixa'i oo raka'e. Ha'e va'e raky kuery ou kunhã karai kuery, karai kuery, jogueraa ma yy rembere nhoguenoiny. Ha'e vy yy rembe py ovaẽ ma vy ma, pavẽ'i opo omoĩ ma yy re. Yy re ja'e, ja'e ramo ae ma oitendeve rã kyingue. Yy re omoĩ ma okua py vy ojerure ma okuapy ra'e mba'eyru re. Ha'e rami vy ko kyingue'i japorai aguã ogueroayvu araka'e Nhanderu papa'i ae. Ha'egui agỹ, aỹ nhaendu avi agỹ ma je Nhanderu papa'i ovende yvy Tupã kuery pe rire. Tupã kuery ju onhangareko vy Nhamandu kuery pe. Tupã kuery ju agỹ minha aendu avi opa rupi avi. Tupã kuery pe omonhendu, Kuaray kuery pe omonhendu, ha'e rami vy py ha'e kuery ae, mborai oikuaa araka'e kyingue'i pe. Agỹ minha heta jurua kuery oreapy oo va'e ikuai. "Aa mamõ gui tu mborai?" "Peikuaa?" he'i. Ha'e, ha'e va'e, teĩ ma xee jurua pe namombe'ui ae, namombe'ui ae. Ha'e gui peteĩ my ma amboaxa'i ta avi agỹ. Ja ke xeri'y aju opa mba'e'i amombe'u aguã ae ma rire amombe'u'i tavi va'e. Peteĩ ma xee agỹ reve, ndarovy'a porãĩ xerekoa py. Xerekoa py ovaẽ jurua kuery, "aa nois viemos aqui" e'i, "pra vê pajé" e'i. Ha'e va'e ma, nhande ayvu e'ỹ ae, yma nhande, ndee py ndejaryi ijayvu rã re... reikuaa rendu va'ekue reikuaa ae py ndee, yma py, nhande karai opy gua'i py, va'e kue ri agỹ jurua kuery, porami anho'i porque xeramoĩ py aipoe'i mba'e vy ky kue oipe'a vy, "ha'e va'e ipaje va'ea katu'i tapeo vaipa eme" he'i. "Ani ke oka re peo pendeayvu ky rã peikuaa e'ỹ re" he'i. Porã mi rire ma xee ha'e va'e kue'i te

ma, kova'e py amonhendu ta ae ma, xapy'a ramo pavẽ anhetẽ rima peje'a ojekuaa pa terã any. Ijapu rima xeramoĩ pova'e re ma xee ndaipotai ha'e rami ijayvu kue pemoĩ re rã peje ra'e ve avi aguã. Xee ma ha'e va'e re ndaxegutai aipota py, peixa opy'i jurua kuery, ijayvu vy aipoe'i. "Xee aju aexa xe karai opy gua'i" he'i ramo py. Xee avy'a ve ta. Ha'e vy ma kyingue'i guirami pembopara kuaa va'e pembopara rãe ma py, aguã ae ma py. Rendu ma ndee reikuaa'i avi pavẽ ko tuja kue'i pende kuaai va'e peneramymino va'e va'e, peikuaa pende jaryi pexa va'e kue'i ma pekuaa ae ma jaikuaa ae. Ramo ko kyingue'i ma ndoikuaai. Ha'e kuery oporai'i rive, mamó gui mborai'i oendu oikuaa vy e'ỹ'i oporai'i te ma rive. Ramo ae ma aipo rami pe peikuaaxe, ramo ma xee amombe'u'i aipo xee aikuaa'i va'e ae, xe anhembo'eague'i ae. Ha'e vy ma, porami rive'i xeyvu aguyjevete!

17 de dezembro 2013

Graciliano da Silva

Anhetẽ va'e agỹ, ke'y ayvu'i tambojoapy'i ju. Mba'erã tu? Agỹ koo pejea va'e. Marami gua'i rupi pa? Mava'e, mava'e oikuaa'i vy pa mba'eixa ramo pa? Koral pejea va'e. Marami va rã pa? Marami peikuaa vy pa peixa, Koral'i pejapo'i va'e, Ko oka rupi, opy'i ovare'i aguã pende vy pe, opa e'ỹ aguã. Ko kunha oiko arupi oporai'i va'ekue'i kue'iry kunhataĩgue'i, avakue'i, ha'eve 'eve ma oexa, ha'eve 'eve ma ore roexa. Aguã vy ae'i ma mirami, peipota ore mava'e exa gua'i rupi pa, aipo rami jurua apy peporai'i va'e, rembiexarã rami peipota va'e. Mbae'ixa xeayvu rã pa oĩ porã pende vype? Ajexareko rei vy rima porami a'e xee. Xee katuve ma, naxe'arandu porã etei'i, vyjepe ma ha'evea rupi ma. Pova'e nhamoĩ porã, nhandevy pe ovare aguã'i ko koral py omba'eapo'i va'e, imba'epu'i va'e, ko ke'y tuja iny oporai'i, ha'evea rupi ke'y tuja'i ange mba'e'i kuri. Xee na'ã kuaai ajeroky rã ajeroky rã amboae'i rami ramo nda'eve mo'ãi xevy pe. Ha'evete guirami. Ymã guare'i po rami ae ri ijayvu raka'e, Jurua ipo'ỹ mbove raka'e, teima agỹ katu nhande jurua pa ma jaiko. Inhemondea py ma jaiko, Nhandepy xinera pa ma yma guare orepyrũga ro'e ma jurua kuery pe. Ore yma orepy ygue rei py roikovy orepy tuũ mba'i roikovy. Orepyxã ipirã mba'i py yro'y rojope'i tatapy. Tata ro'e ramo yma

.....

guare e'ỹ katu, tata ma amboae'i rami ore roenõi. Tata ro'e vy ma xakã'i ore ma'ë. Xakã'i ma ore. Agỹ katu ha'e rami ve'ỹ rima. Nhande ayvu ae'i jaeja pa avi, orombo'e ramo, nda'evei tory rã'i ri ju aguã, nhevanga py guirami. Oremoĩ oremboayvu marami peipota'i vy pa? Mava'e ojekuaa aguã'i re pa guirami peipota'i opy? Marami peipota'i re pa, koral rami pejapo'i va'e mba'eixa guarã pa? Pejea kirami'i rã jepe ma kuri katu'i pe ke'y tuja'i pe ju rã ayvu amboaxa'i ae ma ma rami guarã'i pa. Ë! Ha'e rima omombe'u porã ve'i rã, marami pa araka'e va'ekue'i. Xee ore xekatu terceiro, aikuaa'i vy rive'i po rami a'e, ha'e ma ko nhevanga, kova'e kuery ko pene patrõ va'e pene peõĩ nga'u ja'e, ha'e va'e oendu xe ha'e ojeroky va'e oexauka ranhe ke'y tuja'i nhanderyke'y tuja'i. Ha'e vy va'erã ma oexauka mba'eixa pa ojeroky marami'i pa raka'e. Ha'e xee a'ã ramo nda'eve mo'ãi xe ha'eve'ỹa rami ju va'erã ri rã tu. Namopëiĩ amboae'i rami jaexa aty rami xerevi amovã movã nda'eve mo'ãi pendeveye. Agỹ mirami jajoaty'i mirami pejapo'i ae, nda'eivy nhevanga nda'eivy tory rã. Ha'eve 'eve ma yvy mamó tataypy'i nha renhoendua py Toni mamó pa rexará katu ete, ore ayvu va'ekue ekue'i, va'e rã ae ma guirami pejapo'i vy guirami aipopeje ke ha'e vy e'ỹ vy porami ha'e xee. Ha'e rami ma agỹ ayvu, aiporami peve'i avi xee xeayvu, aikuaa'i a'i rupi xeayvu, xeayvu reta rupi imondovy vy e'ỹ'i avi. Arovy'a vy, mbovy ara yma, mbovy araguyje pa, guirami jevy aguã agỹ ndaikuaai, ja'e porã ramo, teĩke xe ojevy voi'i ju ouvy, guirami va rã ha'e. Yma guare po rami ma ijayvu yma gua ojevy voi'i ju mirami aguã py. Ha'e py ma nanhentendei ae po va'e ayvu. Mbovy

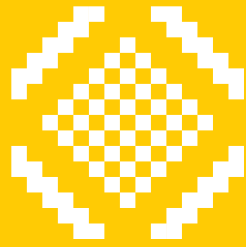

ara pyau rire pa mbovy ara yma rire rire pa jajoexa'i ju guirami'i ju. Akykue'i ju rã ko ha'e vy rive. Araka'eve ve'i rã hakykue'i ju rãe ma. Ojevy'i ju rãe ma guirami jajoexa'i ju aguã. Kuee rei e'ỹ rojoexa'i pe ke'y tuja'i reve, kunumi roiko va'ekue agỹ ore ramymino joo rami ore ava xĩ rire ma je rojoexa jevy. Agỹ guirei'i ke, pene ramoĩ ko opy'i guirami pejapo'i va'e, pemboete ke ha'e vy e'ỹ'i porami a'e. Aipota katu mirami porãĩ peiko'i jaiko'i nga'u, pavẽ rupi guirami ijaiko'i ha'eve ve xevy pe. Vy e'ỹ pa guirami, jaa porã ete'ỹ gui jepe jaiko porã gui mba'erã'i nhanderoaixĩ. Ha'e va'e ma amboae'i va'e agỹ katu amboae rupi ma. Va'e ma oka'i ro'e ma va'e ma jurua, je jaexauka aguã ma kova'e ha'evea rami katu. Ha'e vy jepe ma xee ayvu ame'ẽ ju ta ke'y tuja'i pe jevy. Ha'ete ma marami pa ojeroky araka'e, marami pa ko, nhane ramoĩ ou ma vy, kova'e kuery, okore aguã ĩ araka'e. Ha'e va'ekue nanhaendui, ndajaikuaai. Peteĩ teĩ ore tuja kue'i romokõ peteĩ teĩ, agỹ oendu uka'i ta ju pendeivy pe õendu uka oexa uka te avi. Ha'e rupi meme'i ke tapeo. Aipo rami peve'i avi xeayvu tekoaxy ramo aipo rami peve'i xeayvu. Aguyjevete ame'ẽ'i vy ri.

17 de dezembro 2013

João da Silva

Ha'eve'i ndaje oreru tenonde'i kuery, Orexy tenonde'i kuery, Karai mirĩ'i kuery, Kunha karai mirĩ'i kuery. Kova'e rema pepu'ã aty rami porã'i va'erã kora'e. Nhanderu Nhamandu ojexaka rovapy'i oguerova'i jevy ma ko, nguu yvy rupa re. Nhapu'ã nhanemopu'ã jevy'i ma Nhamandu ru ete. Tekoaxy joorami gua e'ỹ e'ỹ nhaendu teĩ rae ma nhanemomyi mba'i katu'i jevy ma ou vy are peteĩ rami porã'i nhandogueropu'ã'i va'e, kova'e jevy ma aguyjevete va'e rã va'e aguyjevete voi. Kova'e re ma anhete xeave'i ko, ayvu, ayvu rekoaxy rive'i amonhendu'i tavi pendeivy pe imoiny. Kova'e aema peikotevẽ, marã rami ete'i nda'u, nhanderuvixa tenonde kuery nhande kunhã karai tenonde kuery, marupi vy nda'u anhetẽ, ko mborai, jepapa rovapyi ojopy'i aguã py ojekoupity'i rakae va'ekue ma anhetẽ ae ma ndajaikuaavei agỹ gui xeretarã kuery. Jaikuaa va'erã e'ỹ ae ma. Koo yvy py, Nhanderu papa'i nhandereja ma vy. Nhandereko rã ho'ãga pa katuiĩ raka'e ko nhandereko rã'i ko nhanderembiapo rã'i ha'e javi katuiĩ, papa'i, nhandereko rã'i ogueroexakã mba katui'i raka'e, va'ekue rupi ma je guirami xe retarã'i kuery nhande kuai'i. Agỹ ndajaikuaa vei ma, marupi, marupi guarã nda'u nhanderuvixa'i kuery guete'i oguerojapyxaka araka'e. Marupi nda'u tarova rovapy'i

oguerojapyxaka araka'e. Mamo ogueroma'ẽ araka'e, ague'i ndajaikuaa vei'i vy aema, ha'e va'e'i re peporandu'i ramo ma amombe'u'i ta pendeivy pe. Xee, xee ko aikuaa pa ha'evy e'ỹ ri. Xeramoi, xejaryi aexa karamboae. Xejaryi kuery omombe'u va'ekue'i rive ri amombe'u ta. Nhandereja raka'e ko yvy py, yvy onhonomba'i ma vy nhandereja vy nhandereko rã'i, omombe'u pa katuiĩ araka'e. Vy agỹ, agỹ gua rami e'ỹ, ndajarekoi araka'e mbaraka, ndajarekoi araka'e rave, ja'ea'i, jareko va'e'ỹ'i teri araka'e. Nhandereja pa. Popygua'i rive'i oeja araka'e nhandevy pe ha'e takua, mbaraka mirĩ'i anho'i nhandevy pe oeja araka'e ijyvy rupa va'e. Ha'e va'ekue'i re, mara rami vy ndavy anhetẽ, Nhanderu vy jepe, nhaneramõi kuery nhandejaryi kuery ma anhetẽ. Peteĩ reve ndoikuaai avy araka'e, anhetẽ pa Nhanderu hi'ãi, Nhanderu, marã katy hi'amba. Ha'e ramia'i ha'e javi, ndajaikuaai raka'e. Ha'e gui, anhetẽ nhanderu pe onhembo'e, nhanderuvixa, ko para nhembouvei ojapyra va'e rã pema oikuaa uka ma agui ma rima agỹ gui jaikuaa'i aguã rami. Mborai, mborai agỹ gui jaupi'i va'e, jepapa jaupi va'e minha, kue'ive gui guare ma, kue'i ve gui mbyte gui guare ma. Anhetẽ ma, oikotevẽ mba'erexa kuery mba'e jepy aguã re agui ma, tarova oendu araka'e. Ha'e rã jypy'i ete'i katu ko oka re peroporai'i va'e gui, anho'i ma oeja raka'e jypy'i Nhanderu ijyvy rupa va'e. Ogueroporãi araka'e, ãge aroporaia'i rami, para guaxu ojapyra aguã, mba'e ndavy, yvy ju mirĩ he'i. He'i uka ma, he'ia'i va'e gui ma, omonhepyrũ'i raka'e. Anhetẽ ae py. Nhanderu retã py ma, guirami ve'ỹ ma yvy, yvy ju mirĩ ma, yvytu mirĩ, ko yvy py guirami jajexavaia rami gua e'ỹ ma

Nhanderu. Imba'eaxy nho ri ju ty ra'e va'erã ve'ỹ ma, ko yvy ma rima, opa mba'e'i oiko jukua'i ha'e ramigua pিরeraku'i ramigua anho ma ko yvy py. Ha'e rami pe rima yvy vai he'i pe nhe'ẽ kue'iry. Nhanderu retã ma ha'e rami ve'ỹ ma. "Manduvi ju ja'u aguã", peje'i peporaia rupi va'e ma anhetẽ meme. Ko "takuary porã ja'u aguã" takuary'i ma, takua re'ẽ'i pe. Vy jepe takua re'ẽ, ko jareko ko agỹ, ko yvy py jareko va'e ramigua e'ỹ'i ju. Pexa rã takua re'ẽ'i, nhandevy pe guae'i ma oiko, atã va'e'ỹ, ha'e va'e pema takuary porã he'i. Ha'e rami vy rima, xee, xee ma, kuee rai rai gui ma ha'e ma avi, Nhanderu pe oxapukai'i va'e aendu agui rive'i avi xe guirami aiko aguã rami. Ha'e rami vy, mborai, kuee ma pe peporai'i va'e, mbaraka mirĩ petỹgua mirĩ, peporai'i, ha'e va'e gui py oikuaa raka'e. Ha'e rami ogueroporai vy, peroporai rive vy e'ỹ, mbovy pa, ko yvy gui guete'i oguerojekapa va'ekue'i hi'ãi, ha'e va'e re ima'endu'a'i va'e, nhanema'endu'a va'e pe rive'i py ipa'ũ oiny. Ha'e nhanema'endu'a e'ỹ va'e pe katu nda'eve'i ae ma, nhaporandu'i, nhaporandu'i teĩ, kova'e kue rupi ndajapotai ri vy ndajaikuaai rã ae ma. Ha'e rã anhetẽ nhambojerovia, pembojerovia vy ma omombe'u agỹ, pavẽ'i guirami romonhendu'i va'ekue'i rupi meme'i pota'i peo va'e pema, ndaxyi. Ha'e rã ha'e rami e'ỹ ramo ma axy rã Nhanderu reko. Nhanderuvixa kuery tenonde nonde voi ma, Nhanderu amba ndoikuaai raka'e. Mbyte kue gui ma ae ma, Nhanderu tenonde gua mammo hi'amba? Ha'e vy ha'e va'e xeramyminoi kuery peikuaa rã nda'u agỹ gui. Mamo ra'ãga Nhanderu tenonde gua'i hi'amba? Ijyva rypy. Karai ru ete ha'e rami, ijyvy rupa va'e jakaira ru ete yva pyte py, Tupã ma yvy rakã re.

Ha'e rami ramo jaikuaa va'e rã e'ỹ, ha'e rami vy ha'e va'e amombe'u ta, Nhandevy pe ma ijyvy rupa va'e nhandereko mbo'e raka'e mborai rã'i re japorai aguã'i re jajerojy aguã'i re ha'e javi. Jajerojy vy rã je ko nhanderete nhambovevui. Guirami jajerojy e'ỹ ramo nhanderete'i ipoyi, tembiu'i ha'e ramigua marã ramigua oupi'i vy pa ko guete'i ombovevui aguã'i rupi ikuai vy rima, ndojapyraxyi raka'e para nhembouvei. Hete vevui opa mba'e rei ndo'ui. Ha'e rami vy ojerereko kuaa, ko jerojy py agỹ jajerojya'i ma, jajerojy vy ha'e ko nhanderete ivevui. Ha'e rami nhandereko mbo'e raka'e, vy mokõi ve tavy agỹ, ha'e va'e re, pe nhanemboayvu ma apy ma, pemombe'u aguã avi rive'i ma porami romombe'u pendeivy pe. Ko heta va'e kuery minha nhande gui oikuaa ve merami okuapy, ha'e kuery voi oikuaa pa katuiĩ kuaxia re. Mbovy mbovy igreja pa oguereko? Ha'e rami vy nhande kuery pe, Nhanderu jaikuaa va'e'ỹ rami agỹ reve teri ha'e kuery nhandekuaa ha'e rami. Vy ha'e kuery pe katu ve ma, ha'e kuery pe katu ve, ha'e kuery voi ma ndoikuaai raka'e. Nhande rami avi Nhanderu ndoikuaai, amongue agỹ reve teri avi ndoikuaai nhande rami. Eh Nhanderu, Nhanderu jipoi he'i va'e ikuai avi nhande rami. Ha'e nhande kuery ha'e rami avi. Ndajaikuaai ja'e jaexa va'e'ỹ vy, ha'e rami vy je ha'e kuery nhandejopy vaikue, aguã rami rive teĩ ikuai joo rami nhande reko oĩ. Jurua kuery katuve ma ndoikuaai raka'e, marã oiko raka'e reis ha'e ramingua ma Nhanderu rami meme, ojexauka raka'e oĩ historia, ha'e rami Nhanderu rami ojeapo ma vy, o tekoa'u'i ojuka. Ndoikuaai ma arandu'i va'e ojuka okuapy. Va'e kue avi ha'e kuery, heta va'e kuery. Ha'e rire ha'e va'e

ary ndoikuaai ha'e rami rive te ma joapota ma ramo rima. Tupã ra'y Tupã ombo'u, gua'y. Ha'e va'ekue gui ae ma agỹ oikuaa okuapy ha'e kuery. Ha'e rami ma va'e rima nhandevy py nhandejopy ve okuapy agỹ. Ndoikuaai ete po he'i. Mamogui anhetẽ po rami kyingue'i, oporai aguã, ha'e va'e re katu ha'e rami ae. Mamo gui ete'i rã'anga onhepyru raka'e? Mava'e tei rã'anga omboupy araka'e katu? Ijyvy rupa va'e rima nhanembo'e araka'e. Nhandereja ma vy nhanderexarai e'ỹ aguã, nhanderexarai e'ỹ aguã rima, ijyvyrupa va'e, oa'anga'i araka'e, nhandevy pe. Va'e kuery peteĩ teĩ nanhanderexarai'i vy rive'i rima, kyingue'i voi oporai'i nhendu'i okuapy aguã rami. Mamo gui araka'e ijyvy rupa va'e. Ha'e va'e amombe'u pendeivy pe penduxe ramo. Ha'e rami vy rima xee, xee ma opy re, opy reguai re ju amboaxata, pendeivy pe. Opy ma kova'e ma nhambojerovia va'e rã, kova'e gui, opy gui meme, ara rendu rekorã jaikuaa, oporandu porãgue'i. Ha'e rami vy ko, opy jarekoa py ae, ijyvy rupa va'e, omoma'ẽ, rexa'ã uka araka'e. Ramo rima ko opy ma nhandevy pe gua ekola ja'ea ramigua. Opa mba'e katu'i jaexa rã. Agỹ kova'e, apy opy minha, peixa nhama'ẽ rive'i py mbae'rã rã'anga oĩ. Ko ha'e rami vy rima opy rã re ombojerovia araka'e yvyra'ija mirĩ'i kuery kunhã karai mirĩ'i kuery, oate'ỹ'i rupi nomba'eapoi araka'e. Nhanderu re meme ogueroma'ẽ vy, ombojerovia uka raka'e. Agỹ gua rami e'ỹ. Agỹ ma ha'e rami ve'ỹ'i xeretarã'i kuery. Apy anho apy ko xeayvu pendeivy pe va'e xeretarã kuery pe po rami xeayvu va'e vy. Opy re ma nhaneate'ỹ e'ỹ'i re, nhamba'eapo aguã va'e. Opa mba'e ko texã'i e'ỹ'i oiko ramo opy re, kirami'i gua'i nhemoingo, ogueru opy re.

Ha'e gui guirami xeramymino'i kuery pemenda'e'ỹ'i va'e ha'e javi, kova'e re napema'ëi vy ndapeikuaai opy re mba'erã rã'anga'e'ỹ. Pendera'y'i rã pemenda'i vy pendera'y'i vy, pemba'eapo rire'ỹ jepe, pendera'y kuery peroma'endua rã opy... Naexaĩi ramo pemonheno'i xe'i vy opy meme. Oka rupi rive ri nhanhoeni nhendu va'erã e'ỹ Nhanderu guigua. Apy kaa opy gui meme arandu rã oĩ. Oporandu porangue'i pe ha'e rami. Mamo mamo tataypy rupa ha'e javi re nhaendu va'erã? Agỹ ko jurua, jurua rembiereko gui, ayvu rape guiri oendu vy ve'ỹ ma ha'e kuery oikuaa raka'e. Agỹ gua rami e'ỹ. Agỹ ma ko jurua kuery va'e gui rive nhaendu. Mba'e pa oiko? Marã rami rã ndavy yvy rupa? Ha'e javi jaikuaa jurua kuery gui rive ma agỹ gui. Any araka'e, opy gui meme oendu, mba'e pa onhemoingo ta, mba'e pa onhemoingo ma, he'ia'i ha'e javi opy gui meme nhaendu araka'e. Ramo rive ri amombe'u pendeivy pe pendu xe ramo. Ha'e gui, ha'e gui ma amboaxa'i ta imoiny. Opa mba'e pendu xe, Opa mba'e peikuaa xe, ha'e ramigua voi ma, Nhanderu, Nhanderu mba'e he'i ramo'e'ỹ rity koo yvypy rive nhande kuery rive rity ra'e, peteĩ mokoĩ enda rupi jaikuaa pota katu'i ete va'erã ma xevy pe oĩ nda'evetei'i xevy pe. Ko ojepota reko ko mba'e vyky reko, ha'e ramigua ma xevype nda'evei. Ha'e gui xee ma areko ma 101 ano va'e ri, ha'e ramigua aexa va'e'ỹ, aendu ta'a vy karamboae... Nhaendu, pavẽ ko Brasil py nhandekuai va'e, Paraguai gui ou va'e kue kue ou va'e kue kue'i gui nhaendu mba'e anhetẽ Paraguai py ma je oiko araka'e ha'e ramigua. Agỹ rai gua ve'ỹ ma ta'a vy. Agỹ guare guare opa ma. Opa ma. Jepota aexa va'e'ỹ avi. Agỹ reve aexa

va'e'ỹ. Ha'e rami vy anhetẽ, ha'e va'e re'i minha, Nhanderu, ko ijyvy rupa va'e oikuaa pota uka, oikuaa gui ramo rã jaikuaa. Ha'e rami araka'e opy re petẽ teĩ e'ỹ oguerojapyxaka raka'e. Yvy onhekyxĩ angue'i vy'i ha'e rami, ha'e kuery ae rive rity rae oo, oikuaa pota okuapy vy e'ỹ oikuaa ojepota'i va'e. Opy re huvixa oĩ va'e, nhe'ẽ mbopy'a guaxu ha'e kuery karai ra'y ombojapyxaka agỹ va'e gui ma jaikuaa raka'e, oikuaa. Peikuaa pota'i ke yvy nhekyxĩague'i ko, noĩporã etei'i ri merami va'e gui ramo. Xondaro'i kuery toikuaa pota'i ke he'ia gui mae ma oikuaa pota raka'e. Vy jepe nha'ixa'ã rive rity'y ra'e, aguã rami vy ve'ỹ ma araka'e. Ovaẽ rai ramo ve okororõ nhendu ma vy opy noei teĩ. Amongue oẽ ma oupy vy okororõ py, ma ramo maẽ, nhe'ẽ kuery omombe'u raka'e. Nhande ae rive rity'y nhamoangeko, mba'exapa itui, mara rami itui porã'i, paa, nhande ae tekoaxy rive'i aguã ma xeivy pe nda'evei. Nhanderu ombojarui va'e'ỹ ko yvyra'i kanga. Takuaryva'i kanga ombojaru va'e'ỹ. Ha'e kuery ae ma takuaryva'i kanga rã oikuaa raka'e. Koo yvyra'i kanga rã oikuaa raka'e. Nhanderu, ha'e rã ko toupã ma rima to'o ma rima koo yvy py guare'i ma. Ha'e rami ramo ha'e va'e amombe'u, koo ojepota nda'exai, je rive katu aendu, Paraguai py ja raka'e ha'e rami, ojepota va'e oiko raka'e, mborevi'i re ojepota va oiko raka'e, aguara re ojepota'i va'e oiko raka'e, yy rupi gua'i re ojepota'i va'e oiko araka'e petẽ xejaryi, ha'e va'e regua'i ma aikuaa, amombe'u aguã historia rive ma aikuaa, ha'e rã ko Brasil py ma xee aexa va'e'ỹ, aexa'i ae ojepota, ojepota rai rai'i va'e rive ma aexa karamboae. Ha'e va'e ma tamombe'u pendeivy pe. Agỹ ko yvy py ma, jajepoyu ve'i, kunhague'i,

avakue'i, onhenhangareko'i va'erã tu ko, oka'i ha'ã'i va'e aema nhombotavy va'e. Xee aexa va'e kue vy. Ha'e gui marã rami vy pa onhembotavy uka araka'e. Opoia'i gui ipy'a raxya'i gui, ava kue'i re opena'i pavẽ'i re vai ete opena'i oikovy va'e ja ombotavy ma, avakue'i a'e kunhague'i. Ha'e rami vy ko, amboaxa haxa'i ta aema ko nda'evei ramo, ja opa ma nhamboty ta ma javy ramo. Ha'e gui ko kyringue'i, ko kunhataĩgue'i, xe ore roexa karamboae, ke'y tuja'i reve roã porã teri ha'e jave, vy ojepota rai va'e roexa karamboae mokõi. Peteĩ ma a'e ramigua oka'i ha'ã'i va'e re, omenda'i va'e roexa karamboae. Orombojerojy teĩ opy re, ramo opuka, opukaa re rive oiko "napendepo'akai rã ko, pende ma napendepo'aka vei ma oreree" he'i ijayvu nhendu'i oikovy. Ha'e gui ma orombojerojy ju vy'a py ma aipoe'i. "Pepena ve me'i ma ore re" he'i ma ime onhemombe'u. "Xera'y jepe'i ma orera'y jepe'i ma vy name'ẽ vei'i ma pendeivy pe. Ha'e rami e'ỹ'i re va'e rive ame'ẽ ju rã'angue." He'i vy katu anhetẽ ipuru'a'i merami oikovy, ipuru'a ete'i ja'e jaexa va'erã merami va'ekue katu, nda'evei'i vy nda'evei rive'i ta'a vy. Naexãi are oupya gui gui ve'ỹ'i ma. Okeague'i rupi rive'i okyrirỹ'i vy katu, ipuru'ague ogue hyexo rei va'erã va'eri, ipuru'a merami, ha'e va'e ma aexa karamboae xee. Ha'e gui ma ha'e va'e ary oiko ju avi ojepota rai va'e rive'i ju roexa. Ha'e va'e ma amboae'i rami karamboae. Ko agỹ tamombe'u guyra ko guyra ikuai ka'aguy re, Nhanderu oikuaa va'ekue meme'i. Teĩ aema jaikuaa rami rive rity ra'e jareko va'erã e'ỹ. Ha'e rami vy ko guyra ra'y'i re merami opena vai'i oikovy, peixa pyavy onhenoi oupyvy katu ojapyxaka mba'epa onhendu, anguja ra'y'i onhendu ramo oo vy ogueru rive.

Ha'e gui tu ojapyxaka ju amboae pytũ re ma vy oendu ju, avia ra'y marã katy pa onhendu, ni roendu ramõ e'ỹ. Ko'ẽgue ovy katu ja ogueru arami vy, mbovy mba'e mba'e pa omboyru va'e opa mba'e'i ra'y'i. Ha'e va'e kue ma roikuaa pota uka'i nhe'ẽ mbopy'a guaxua kuery pe ramo ma, romoataxĩ imoiny agui rive'i guete'i omombo ha'e ae'i. Omokyrirĩ nonhy ramo katu, peixa oo opy py re merami ko yvy'o ha'e javi re, opa mba'e evovo rei'i guyra ra'y. Ha'e rami vy rima ha'e va'e'i gui guive, nhande ra'y kuery jareko kua'i rã, guyra ra'y re nhapena'i va'e, ha'i oĩ rã vy jepe nanhamboaxai. Ha'e gui ma oĩ ju amombe'u va'erã, xeejary'i ma yy rupi gua'i re ojepota raka'e. Agỹ minha ndajaikuaai, nhaneretarã kuery nhanderajy kuery, yy rupi oo vy, ojaua'i rupi ndavy, mba'e mba'e ojapo okuapy. Mba'e mba'e ndavy ojapo'i okuapy. Ha'e rami aguã e'ỹ, Nhanderu koo, ko yvy py nhandereja ma vy yakã my, ojapo'i araka'e piray ha'e rami gua'i marã rami, jaiporu aguã'i ndavy araka'e. Ha'e rami ore kuery porãmi va'ekue ore reroayvu, xereindy kyrĩ kuery ogueroayvu vy porãmi, "yy rupi pejau'i vy pemboaxa eme" he'i. "Peguapy'i rã peiny pendepo py rive'i rã pejau'i peixa peiny. Ha'e rami ramo rã Nhanderu pe ha'eve", he'i ha'e rami e'ỹ ri opa marã rive. Agỹ gui xee xerekoa py gua re ta'a vy xema'endu'a. Yy py o'a vy kunhague, avakue joo rami, ojapyteguereu, kunhague'i ha'e rami ovy'a vy ae ria tei rã jepe ha'e va'e Nhanderu pe nda'evei. Ha'e gui ma oĩ ju xema'endu'a aguã'i rami ae ma rire, koo para guaxu minha nhambojaru va'erã e'ỹ, anhetẽ Nhanderu ijyvy rupa va'e mba'erã raguã rami, para guaxu oexauka inogỹ. Kirami'i nho ha'e va'e py ma, po rami xereroayvu ague py agỹ

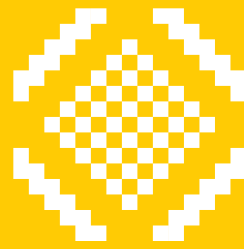

avãe, ha'i rãgue rã'i aipo'e'i rexa rã ko yy, para nhembouvei rexa vy , marupi rã reroma'ẽ, marupi rã rerojapyxaka, "ereguejy'i vy rembojaru kirami'i rupi e'ỹ vy rã reiko porã'i" he'i karamboae xevy pe. Opa marã rive ri jajau aguã e'ỹ koo itui para nhembouvei. Agỹ gui ha'e rami ve'ỹ ma, ha'e vy rima, para guaxu Nhanderu onhono va'e kue va'eri katu ha'e rami ete, ja'e aguã rami. Ramo rive'i ri pembojerovia rã ko yy, opa marã rive pejau emeĩ, koo yakã oxyry'i va'e ha'e rami avi, omoatyrõ mba'i ma oxyrya'i kunhague ojaua ae'i oĩ, ha'e gui avakue'i ae'i ojau aguã'i oĩ avi karamboae orevy pe. Opa marã rive ri rojaua rupi roiko aguã rami e'ỹ, guare vy rima peixa xee xeyvate aikovy aguã rami. Ha'e gui ha'e va'e py ha'e rami avi, xeretarã kuery. Guirami tuja kue'i pe ma, tatapy rupa ha'e javi re, agỹ'i rima jaexa xeramõi, agỹi jaexa vy rive ma nhande py'a guaxu, he'i va'e ma tatapy rupa ha'e javi re. Pova'e ma xevy pe, noiporã'i karamboae, noiporã'i va'ekue re rive ri xema'endu'a. Anhetẽ ma ta'a vy amano rai'i ma aikovy ha'e, po rami ri katu xeramymino kuery ijayvu, amano rai'i ma ta'a vy anhetẽ ha'e vy anhemondyi ranhe. Ha'e gui mae ma rima ore rekoa py roexa karamboae, kyrĩi va'e oguereko'i, ni oxy oexa va'e kue'ỹ'i, jurua rive'i ma ipuru'a xã'i ojaya'i va'ekue ãgy tuja ma. Ha'e rami va'e ty ra'e Nhanderu, ha'e vy ri, oepy va'erã va'ekue 'ekue, ha'e gui guirami ore yvate'ikue ha'e rami avi. Orembouare ko yvy py orembouare rã oikuaa. Oremombaraete ve ta ho'amy vy, ko va'e kue oreyvate'i teĩ ae ma guirami ae'i ae rã orerexa. Norekangyvei ma, ha'e rã Nhanderu voi ha'e rami aguã rupi e'ỹ 'i va'e rive py ikangy'i, onhemokangy uka. Ha'e va'e'i ajou

xeretarã'i kuery, agỹ minha ha'e rami mba'ere katu kyrĩgue'i opa, tatapy rupa ha'e javi re opa'i, xegui kyrĩve'i va'ekue kue'i opa. Agỹ aendu, aikovy vy va'e ri po rami xeayvu, koo py nhanerenonde, tenonde rekorã rema, pendeayvu eme'i, nda'evei ramo. Koo yvy py ma ko ojapyxaka rei va'e nda'evei, ramo rive'i ri, peneramõi kue'iry pendejaryi kue'iry pe pendeayvu'i vy. Tove ke xejaryi tomombaraete jevy jevy'i ke mo'ã my, peje rive'i. Agỹ'i rima jaexa peje me, anhetẽ ae ria teĩ ma, ha'e va'e'i amombe'u, ha'e gui ma agỹ amboaxa'i pota imoiny xee, agỹ peixa aju aiko vy, ore ijeyvateve kue'i re peikoteve, marã rami ete'i pa nhandereko araka'e, ague'i peikuaa xe'i ramo ma, oroju. Vy jepe ayvu rive'i ombopara va'e ma opa ma, opa aguã'i rami rei'i ma oĩ. Ramo jepe ha'e rami rive te ju, jaeja ramo py xevy pe nda'eve'i, nda'evei, vy jurua kuery aipo'e'ia rami: resultado teike oexa. Ha'e rami vy nhandereko, agỹ gui ha'e rami meme'i rã ko nha'ãga rive'i, ange gua py ha'ãga'i kuri xeryvy'i oexa avi, ki apy ro'ãga'i va'ekue'i py xevy pe, ajapoxe oky e'ỹ ramo ta'a vy, oky ete Tupã ju rã vi oikuaa, Tupã ju rã oikuaa, omopa'u ri ramo ma aexauka rã. Ha'e rã Tupã voi nomopa'u'i ramo ma guirami rive'i teĩ ha'eve rã. Ha'e va'e rive'i amombe'u ma ramo aguyjevete pe ramo rive'i aipo rami.

**INVENTÁRIO NACIONAL DE REFERÊNCIAS
CULTURAIS DO POVO GUARANI NOS
ESTADOS DO ESPÍRITO SANTO E DO RIO DE JANEIRO**

Coordenador científico
Guillaume Thomas

Coordenador científico adjunto
Thiago Countinho-Silva

Auxílio de pesquisa
Anita Moreira de Azevedo

Pesquisadores Guarani:
Alexandre Ferreira Benites
Alexandro Karai Benite
Antonio Carvalho
Augustinho da Silva
Diego Escobar
Edison Jecupé
Edmilson Karai da Silva
Francisco Karai Tataendy Fernandes da Silva
Genilson da Silva
Ilson Fernandes
João da Silva
Jonas Ernesto da Silva
Juninho da Silva
Luiz Almeida
Maikon Brando da Silva Vaz
Manino Pepe
Marciana Para Mirim de Oliveira
Marcio Kuaray da Silva
Marilza da Silva
Miguel Benites
Nelson Carvalho dos Santos
Nirio da Silva
Pedro da Silva
Rodrigo da Silva
Teresa da Silva
Thiago Vera Benite da Silva
Vanda de Lima Carvalho
Wesley Silveira Carvalho

Tratamento de fotos e editoração de textos
Zarpar e Lux design

Apoio

Coordenação Técnica Local de Paraty - FUNAI

Parceria

Associação comunitária indígena Guarani aldeia

Parati-Mirim

Associação comunitária indígena Guarani aldeia Araponga

Associação comunitária indígena Guarani aldeia Sapukaia

Associação comunitária indígena Guarani aldeia

Mboapy Pindó

Ministério da
Cultura

Ministério da
Justiça

